

Het belang van kunst en cultuur voor Amersfoort

Eindredactie: Nadine van den Berg

Atlas voor gemeenten
Postbus 9627
3506 GP UTRECHT
T 030 2656438
F 030 2656439
E info@atlasvoorgemeenten.nl
I www.atlasvoorgemeenten.nl

© Atlas voor gemeenten, Utrecht, 2019

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Het belang van kunst en cultuur voor Amersfoort

De relatieve omvang en maatschappelijke waarde van het culturele aanbod in Amersfoort

Inhoud

Samenvatting en conclusies	6
1 Inleiding	8
2 Cultuur, aantrekkingskracht en economische vitaliteit	11
3 Het culturele aanbod in Amersfoort in perspectief	13
3.1 De Regionale Cultuurindex	13
3.2 De culturele positie van Amersfoort	16
3.3 De culturele positie van de regio Amersfoort	21
4 De vijf maatschappelijke waarden van cultuur	27
5 Gebruikswaarde	32
5.1 De herkomst van bezoekers	33
5.2 Verblijfsduur en entreprijs	34
5.3 Reistijd en reiskosten	35
5.4 De gebruikswaarde per sector	42
5.5 De totale gebruikswaarde van het culturele aanbod	46
6 Optiewaarde	47
6.1 De hedonische prijsanalyse	47
6.2 Optiewaarde	50
7 Economische waarde	54
7.1 Bestedingen door toeristen en dagjesmensen	54
7.2 Directe werkgelegenheidseffecten	59
7.3 Totale economische waarde	61
8 Sociale waarde	63
8.1 Cultuureducatie en amateurkunsteducatie	63
8.2 Inschatting van de sociale waarde	64
8.3 Inschatting sociale waarde	68
9 Maatschappelijke kosten en baten	70
Bijlage: instellingen in dit onderzoek	73

Samenvatting en conclusies

Amersfoort is qua omvang de 15e stad van Nederland en heeft een relatief grote aantrekkingskracht op verhuizende huishoudens. Dat is niet zozeer het gevolg van een bovengemiddeld cultureel aanbod – één van de fundamenteën onder de aantrekkingskracht van een stad die door een stad zelf te beïnvloeden is – maar vooral van de relatief gunstige ligging in het land. Met een 26e plek (van de 50) op de Regionale Cultuurindex is het culturele aanbod min of meer gemiddeld. En vergeleken met steden die qua omvang, historie en ligging vergelijkbaar zijn is het culturele aanbod zelfs relatief gering.

Dat komt onder andere doordat Amersfoort een relatief klein aanbod aan podiumkunsten heeft en dan in het bijzonder klassieke muziek en toneel (inclusief cabaret). Daarnaast is ook het aanbod erfgoed en galleries kleiner dan gemiddeld. Daar staat tegenover dat er relatief veel musea voor beeldende kunst zijn en het aanbod film (totaal van commerciële bioscopen en gesubsidieerde film) groter is dan gemiddeld in de vergelijkbare steden.

De vraag is of het culturele aanbod in Amersfoort past bij de huidige omvang en voldoende is om de toekomstige bevolkingsgroei bij te houden. Of dat er mogelijk geïnvesteerd moet worden in een ruimer aanbod. Om deze vraag te kunnen beantwoorden is inzicht in het belang van kunst en cultuur voor een stad noodzakelijk. Investeringskosten immers geld in de vorm van subsidies maar leveren de stad in potentie ook veel op en mogelijk ook meer dan wat het kost. Om hier een beeld van te geven zijn in dit rapport de maatschappelijke baten van een deel van het culturele aanbod in Amersfoort berekend en afgezet tegen de jaarlijkse subsidies van de gemeente. Concreet gaat het hierbij om de gesubsidieerde podiumkunsten, musea en film. De andere sectoren en instellingen zijn niet meegenomen in dit deel van het onderzoek.

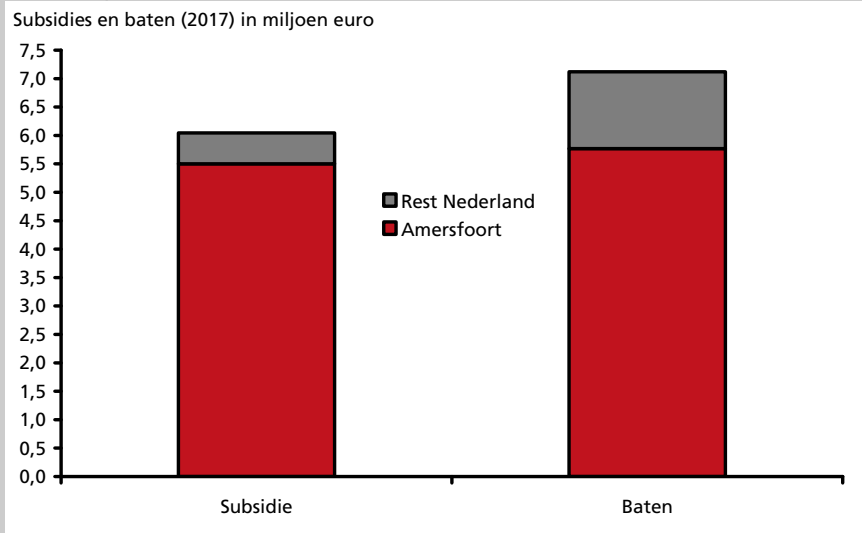
Voor de maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA) is een breed welvaartsbegrip gehanteerd, zoals gangbaar is in de beleidseconomie. Het gaat dan niet alleen om financiële baten zoals de toegevoegde waarde op de bestedingen van toeristen die op de culturele instellingen afkomen, maar vooral ook om het genot dat de bewoners van de stad aan het culturele aanbod ontleen en de sociale effecten die daarvan uitgaan. Voor die analyse

zijn veel gedetailleerde gegevens van de gemeente en de Amersfoortse culturele instellingen gebruikt.

De conclusie is dat de maatschappelijke baten van het gesubsidieerde culturele aanbod dat is meegenomen in dit onderzoek voor de stad Amersfoort in 2017 groter waren dan de kosten. Tegenover de € 5,5 miljoen aan gemeentelijke subsidies aan de culturele instellingen die in de berekeningen zijn meegenomen (podiumkunsten, musea en gesubsidieerde film) staat een jaarlijkse welvaartswinst van € 5,8 miljoen – een maatschappelijk rendement voor de stad van rond de vijf procent. Vanuit welvaartseconomisch perspectief zijn de uitgaven van de gemeente aan kunst en cultuur maatschappelijk te rechtvaardigen.

Daarnaast komt een deel van de baten ook buiten de stad terecht en vooral in de directe omgeving van de stad – in totaal bedragen deze baten € 1,3 miljoen. Buiten de gemeente investeren er ook partijen in het culturele aanbod van de stad: in het bijzonder het Rijk. In vergelijking met bijvoorbeeld Utrecht is dat bedrag relatief beperkt en beduidend kleiner dan de maatschappelijke baten. Dat maakt dat de verhouding tussen de kosten en baten voor Nederland als geheel (nog) gunstiger uitpakt dan voor de stad alleen.

De maatschappelijke kosten en baten van het gesubsidieerde culturele aanbod (podiumkunsten, musea en film) in Amersfoort (2017)

1 Inleiding

Amersfoort is qua omvang de 15e stad van Nederland en staat volgens de jaarlijkse *Atlas voor gemeenten* op 11e plaats van de 50 grootste gemeenten van Nederland als het gaat om woonaantrekkelijkheid (figuur 1.1). Deze relatief hoge positie heeft Amersfoort niet zozeer te danken aan het ruime culturele aanbod – één van de acht indicatoren in de woonaantrekkelijkheidsindex – maar vooral aan de relatief gunstige ligging in het land waardoor er relatief veel banen en natuur binnen acceptabele reistijd te bereiken zijn.¹ Op de Regionale Cultuurindex staat Amersfoort op de 26ste plek van de 50 grootste gemeenten van Nederland (figuur 1.2). Als ook het culturele aanbod in het ommeland wordt meegeteld staat de regio Amersfoort en omstreken op de 40ste plek van de 57 stedelijke regio's in Nederland.²

Dit roept de vraag op of het culturele aanbod in Amersfoort wel past bij de omvang en de groeiambitie van de stad. Hoe verhoudt dat aanbod in Amersfoort zich tot dat in vergelijkbare steden? Schiet het tekort en op welke onderdelen dan, en moet er geld bij? En zo ja, wat krijgt de stad daar dan voor terug?

Om op deze vragen een onderbouwd antwoord te kunnen geven is onderzoek nodig naar het belang van kunst en cultuur voor de stad Amersfoort. Een cruciale vraag is hoe de uitgaven van de gemeente aan kunst en cultuur zich verhouden tot de opbrengsten voor de stad. Ofwel: wat is het saldo van maatschappelijke kosten en baten? Daarvoor is een zogenoemde maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA) van het Amersfoortse cultuurbeleid nodig. In dit rapport worden de resultaten van een MKBA gepresenteerd voor een deel van het gesubsidieerde aanbod.

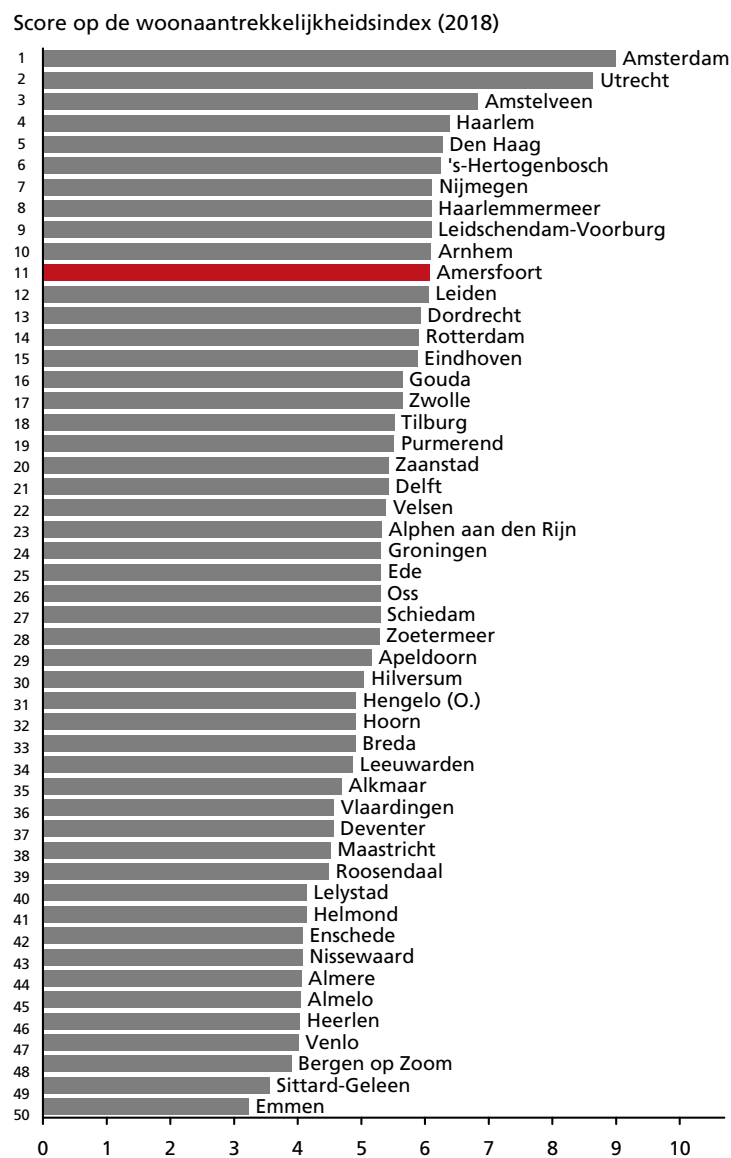
In hoofdstuk 2 wordt op basis van wetenschappelijke literatuur een kort overzicht van het belang van cultuur voor steden gepresenteerd. Vervolgens gaat hoofdstuk 3 in op de score van Amersfoort op de Regionale Cultuurindex en wordt het aanbod vergeleken met dat in vergelijkbare steden. In hoofdstuk 4 tot en met 10 worden de maatschappelijke baten van het grootste deel van het culturele aanbod (podiumkunsten, musea en

¹ Zie G. Marlet, C. van Woerkens, 2018: *Atlas voor gemeenten 2018: thema cultuur* (VOC Uitgevers, Nijmegen).

² Ibidem.

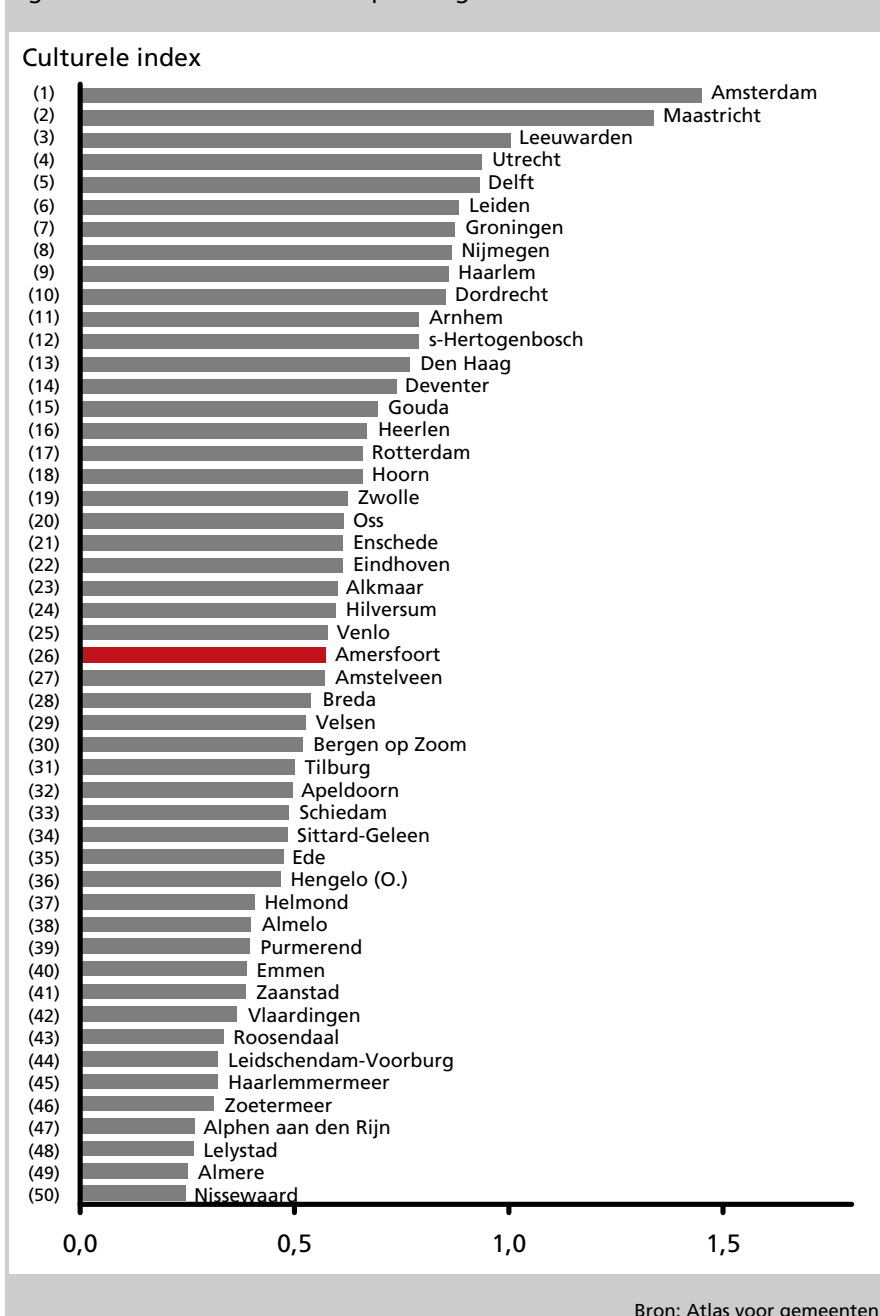
gesubsidieerde film) in Amersfoort berekend en vergeleken met de subsidies die de gemeente aan de culturele instellingen geeft.

Figuur 1.1 Positie Amersfoort op de woonaantrekkelijkheidsindex

Bron: Atlas voor gemeenten

Figuur 1.2 Positie Amersfoort op de Regionale Cultuurindex

2 Cultuur, aantrekkingskracht en economische vitaliteit

Alvorens het culturele aanbod in Amersfoort in kaart te brengen en de maatschappelijke baten daarvan te berekenen wordt in dit hoofdstuk allereerst de bijdrage van kunst en cultuur aan de aantrekkingskracht en economische vitaliteit van steden in het algemeen – en de stad Amersfoort in het bijzonder – besproken. In theorie kan cultuur namelijk een belangrijke rol spelen bij het aantrekken en vasthouden van hoogopgeleide, creatieve mensen in een stad; steden met een groot en gevarieerd aanbod aan cultuur zijn over het algemeen ook de populaire woonsteden.³ Indirect kan cultuur op die manier van groot belang zijn voor de lokale economie, omdat creatieve, hoogopgeleide mensen in de stad over het algemeen meer werkgelegenheid creëren.⁴ Cultuur speelt zo in theorie een prominente rol in de concurrentiepositie en (toekomstige) groeipotentie van steden.

Met zogenoemde regressieanalyses is onderzocht of, en in welke mate, dit ook voor Amersfoort geldt. Daarvoor is gekeken naar de relatie tussen de grondprijzen en omgevingskenmerken waarmee huishoudens in hun keuze voor een woonlocatie rekening houden. Daarbij wordt naast het culturele aanbod ook rekening gehouden met alle andere factoren die mogelijk van belang zijn voor de aantrekkingskracht van een stad, zoals de bereikbaarheid van banen, de leefbaarheid, de omvang en diversiteit van het overige aanbod aan stedelijke voorzieningen, et cetera. Binnen het aanbod stedelijke voorzieningen vormen culturele voorzieningen één van de belangrijkste factoren die de verschillen in aantrekkingskracht en economische vitaliteit (afgemeten aan verschillen in grondprijzen) tussen steden en stedelijke regio's verklaren⁵ – zie ook hoofdstuk 5.

De uitkomsten van die analyses zijn vertaald naar de situatie van Amersfoort (zie figuur 2.1). In deze figuur is de relatieve aantrekkingskracht – uitgedrukt in bijdrage aan grondprijzen (per vierkante meter) – van Amersfoort en het gemiddelde van de 22 zogenaamde grootstedelijke agglomeraties weergegeven ten opzichte van het gemiddelde van Nederland. Daarbij zijn de omgevingskenmerken ingedeeld in vier categorieën: werk en loon (de

³ G.A. Marlet, 2009: *De aantrekkelijke stad* (VOC Uitgevers, Utrecht).

⁴ G.A. Marlet, C.M.C.M. van Woerkens, 2007: *The Dutch Creative class and how it fosters urban employment growth*, in: *Urban Studies*, 44, 13, pp. 2605-2626.

⁵ H. de Groot, G. Marlet, C. Teulings, W. Vermeulen, 2011: *Stad en land* (Centraal Planbureau, Den Haag).

‘productiestad’), voorzieningen (de ‘consumptiestad’), natuur in de omgeving (*natural amenities*) en leefbaarheid. Hoe hoger en positiever de waarde hoe groter de bijdrage aan de relatieve aantrekkingskracht.

Uit figuur 2.1 blijkt dat de aantrekkingskracht van Amersfoort vooral ligt in productiefactoren: vanuit Amersfoort is er relatief veel werk te bereiken en de inwoners van Amersfoort hebben relatief veel kans op een hoog loon. Daarnaast is – ook ten opzichte van veel andere steden – er relatief veel natuur in de directe omgeving. De consumptiefactoren en daarbinnen het culturele aanbod dragen relatief weinig bij aan de aantrekkingskracht van de stad terwijl dat in toenemende mate als één van de belangrijke factoren voor toekomstige groei van steden wordt gezien. Dat betekent dat als (de regio) Amersfoort erin slaagt om het aanbod van stedelijke en daarbinnen vooral culturele voorzieningen te vergroten, de aantrekkingskracht van de stad nog fors zal kunnen verbeteren, waardoor ook de toekomstige groeikansen groter worden.

3 Het culturele aanbod in Amersfoort in perspectief

In dit hoofdstuk wordt de (diversiteit van) het culturele aanbod in Amersfoort in kaart gebracht en vergeleken met dat in andere steden. Dat is gedaan voor het culturele aanbod waarvoor landsdekkende data beschikbaar waren: podiumkunsten, erfgoed (musea en monumenten), beeldende kunst (musea en galleries), letteren (bibliotheken en boekwinkels) en film. Het gaat hier om het totale aanbod: gesubsidieerd en ongesubsidieerd – voor zover opgenomen in de verderop beschreven databronnen. De vergelijking is gebaseerd op de Regionale Cultuurindex die in paragraaf 3.1 wordt toegelicht.⁶ In paragraaf 3.2 worden de resultaten weergegeven van een vergelijking van Amersfoort met het gemiddelde van vergelijkbare steden op zowel de totale score op de index als de verschillende onderdelen. In paragraaf 3.3 wordt de score van de regio Amersfoort vergeleken met de regio's rond (en inclusief) vergelijkbare steden.

3.1 De Regionale Cultuurindex

Het culturele aanbod in de Regionale Cultuurindex bestaat uit een gewogen combinatie van twintig indicatoren die zijn onderverdeeld in vijf categorieën: podiumkunsten, erfgoed, beeldende kunst, letteren en film. Daarnaast is ook een indicator voor cultuureducatie opgenomen.

De weging van de verschillende (categorieën van) indicatoren in de index is zo goed mogelijk objectief afgeleid uit de waardering die mensen hebben voor de verschillende culturele objecten en activiteiten in hun woonomgeving.⁷ Daarvoor zijn verschillende onderzoeken – landelijk en voor provincies en gemeenten – naar de maatschappelijke waarde van kunst en cultuur gebruikt.⁸ In sommige gevallen (waarvoor geen harde cijfers beschikbaar waren) is die waarde – en dus de weging in de index – globaal ingeschat.

⁶ G. Marlet, C. van Woerkens, 2018: Atlas voor gemeenten 2018: thema cultuur (VOC Uitgevers, Nijmegen).

⁷ Die methode om het regionale culturele aanbod gewogen in kaart te brengen is afgeleid van de cultuurindex die Atlas voor gemeenten eerder voor de vijftig grootste gemeenten van Nederland ontwikkelde. Zie: G. Marlet, C. van Woerkens, 2011: Atlas voor gemeenten. Thema cultuur (VOC Uitgevers, Nijmegen).

⁸ Onder andere: G.A. Marlet, 2010: Muziek in de stad. Het belang van podiumkunsten, musea, festivals en erfgoed voor de stad (VOC Uitgevers, Nijmegen); G. Marlet, J. Poort, 2011: De waarde van cultuur in cijfers (Atlas voor gemeenten, Utrecht); G. Marlet, R. Ponds, J. Poort, C. van Woerkens, 2018: De waarde van cultuurstad Utrecht (Atlas voor gemeenten, Utrecht).

Dat heeft uiteindelijk geleid tot een (afgeronde) weging waarbij het aanbod aan podiumkunsten (inclusief festivals) en het in de stad en regio aanwezige erfgoed beide voor dertig procent meetellen in de index, het aanbod aan letteren (bibliotheken en boekwinkels) en beeldende kunst (inclusief cultuureducatie) samen ook voor dertig procent en het filmaanbod voor tien procent.

Onder de categorie **podiumkunsten** vallen het aantal podia (gewicht: 5%) en culturele festivals (gewicht: 5%) in de stad en regio, en het jaarlijks aantal uitvoeringen (gewicht: 20%) daarop. Op die manier is zo goed mogelijk rekening gehouden met zowel de omvang als de diversiteit van het aanbod; eenzelfde aantal uitvoeringen op een groter aantal (kleinere) podia telt in de index dus zwaarder mee. De voor de index gebruikte data zijn afkomstig van de VNPF, de VSCD, EM-cultuur, Respons en van de afzonderlijke podia, op basis van eigen dataverzameling. Een podium is in de index meegeteld als er sprake is van wekelijks aanbod. Dat wil zeggen; minstens veertig (rekening houdend met twaalf weken zomersluiting) uitvoeringen in 2016 of (in verband met tijdelijke sluitingen) minstens twintig uitvoeringen in 2016 en in één van de voorgaande vier jaren minstens veertig uitvoeringen. Volgens dat criterium had Nederland in 2016 453 podia.⁹

De categorie **erfgoed** bestaat enerzijds uit het aantal cultuurhistorische (gewicht: 5%) en overige musea (exclusief musea voor beeldende kunst, gewicht: 2,5%) en anderzijds uit het aantal Rijksmonumenten in de stad en regio. De populatie van musea in Nederland wordt sinds 2015 vastgesteld op basis van de internationaal erkend definitie van de ICOM.¹⁰ Startpunt voor het samenstellen van de populatie zijn alle leden van de Museumvereniging. Deze leden voldoen aan de ICOM-definitie. Deze groep is vervolgens aangevuld met musea die geen lid zijn van de Museumvereniging, maar wel voldoen aan de ICOM-definitie. Ten slotte zijn nog enkele musea toegevoegd die geen eigen collectie hebben (één van de criteria van de ICOM), maar verder wel volledig functioneren als een museum. De musea zijn ingedeeld in één van de volgende categorieën: beeldende kunst, cultuurhistorisch en

⁹ Op basis van deze definitie zijn in Amersfoort de volgende podia meegenomen: Theater De Lieve Vrouw; Theater & Congrescentrum Flint (inclusief St. Aegtenkapel); Miles Amersfoort; FLUOR; Café de Noot; Nieuwe Erven en De Observant.

¹⁰ De definitie luidt: Een museum is een permanente instelling, niet gericht op het behalen van winst, toegankelijk voor publiek, die ten dienste staat van de samenleving en haar ontwikkeling. Een museum verwerft, behoudt, onderzoekt, presenteert, documenteert en geeft bekendheid aan de materiële en immateriële getuigenissen van de mens en zijn omgeving, voor doeleinden van studie, educatie en genoegen (Nederlandse vertaling. Bron: Museumvereniging).

overig. Volgens deze definitie heeft Nederland in totaal 686 musea, waarvan 392 in de categorie ‘cultuurhistorisch’, 138 musea voor beeldende kunst en 156 in de categorie ‘overig’.¹¹ De data over het aantal monumenten zijn afkomstig van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en bevatten zowel historische monumenten (gewicht: 12,5%), archeologische monumenten (gewicht: 5%) als beschermde stads- en dorpsgezichten (gewicht: 2,5%). Daarnaast is in de index een indicator opgenomen voor het aantal iconen van de hedendaagse architectuur, zoals bijvoorbeeld de kubuswoningen in Rotterdam (bron: Architectuurgids, weging: 2,5%).¹²

Het aanbod aan **beeldende kunst** in een stad of regio wordt door gebrek aan data deels aan het zicht onttrokken; het aantal kunstenaars, ateliers en project- en presentatieruimtes in een stad is niet landsdekkend bekend. Datzelfde geldt voor kunst in de openbare ruimte. Daarom wordt het aanbod uit deze categorie in kaart gebracht door een beperkt aantal indicatoren; het aantal musea voor beeldende kunst (gewicht: 10%) en het aantal kunstgaleries (bron: Nederlandse Galerie Associatie, gewicht: 5%). Daarbij is overigens – door gebrek aan geschikte data daarover – geen onderscheid gemaakt tussen de verschillende galeries op basis van bijvoorbeeld internationale reputatie en het bezoek aan gerenommeerde beurzen. Ook de aanwezigheid van centra voor de kunsten en cultuureducatie op scholen (bron: Cultuurconnectie, gewicht: 2,5%) is tot slot bij deze categorie geteld.

De categorie **letteren** bestaat uit indicatoren voor het aantal (vestigingen van) bibliotheken (gewicht: 5%), boekwinkels (gewicht: 5%) en antiquariaten (gewicht: 2,5%). De data zijn verkregen uit eigen dataverzameling in combinatie met het vestigingenregister van LISA (boekwinkels), Gids voor Nederland (bibliotheken) en Boek & Boek (antiquariaten).

In de categorie **film** zijn uit een databestand van de Nederlandse Vereniging van Bioscopen en Filmtheaters tot slot indicatoren opgenomen voor het aantal doeken en stoelen in bioscopen (gewicht: 2,5%) en filmhuizen (gewicht: 7,5%). De gesubsidieerde *arthouse* filmhuizen tellen in de index zwaarder mee dan de commerciële bioscopen. De reden daarvoor is dat die

¹¹ Voor Amersfoort vallen de volgende musea hieronder: Kunsthal KAdE, Mondriaanhuis, Museum Flehite, Cavaleriemuseum en Historische Collectie Museum Verbindingsdienst (laatste twee zijn gevestigd op het terrein van de Bernhardkazerne).

¹² G. Marlet, R. Ponds, C. van Woerkens, 2015: De maatschappelijke waarde van goed ontwerp (Atlas voor gemeenten, Utrecht).

naar verwachting meer bijdragen aan een gevarieerd cultureel aanbod waarmee steden en regio's zich kunnen onderscheiden.¹³

Vervolgens is voor alle indicatoren het aandeel van een stad of regio in het totale landelijke aanbod bepaald. Die aandelen zijn vermenigvuldigd met de hierboven beschreven gewichten en vervolgens opgeteld. Het resultaat daarvan is tot slot gedeeld door het aantal inwoners van een stad (bij een vergelijking van steden) of van een regio (bij vergelijking van regio's). De Regionale Cultuurindex drukt dus de verhouding in het culturele aanbod tussen de verschillende gemeentes en regio's uit

3.2 De culturele positie van Amersfoort

Met die Regionale Cultuurindex is de culturele positie van Amersfoort vergeleken met die van andere – vergelijkbare – steden: enerzijds andere middelgrote steden in Nederland (Apeldoorn, Arnhem, Den Bosch, Enschede, Haarlem en Nijmegen) en anderzijds met een gemiddelde van de – qua historie en ligging in het land – meest vergelijkbare steden (Alkmaar, Arnhem, Breda, Den Bosch, Deventer, Dordrecht). Ook is het aanbod in Amersfoort vergeleken met dat in de stad Utrecht, waarmee in regionaal verband wordt samengewerkt.

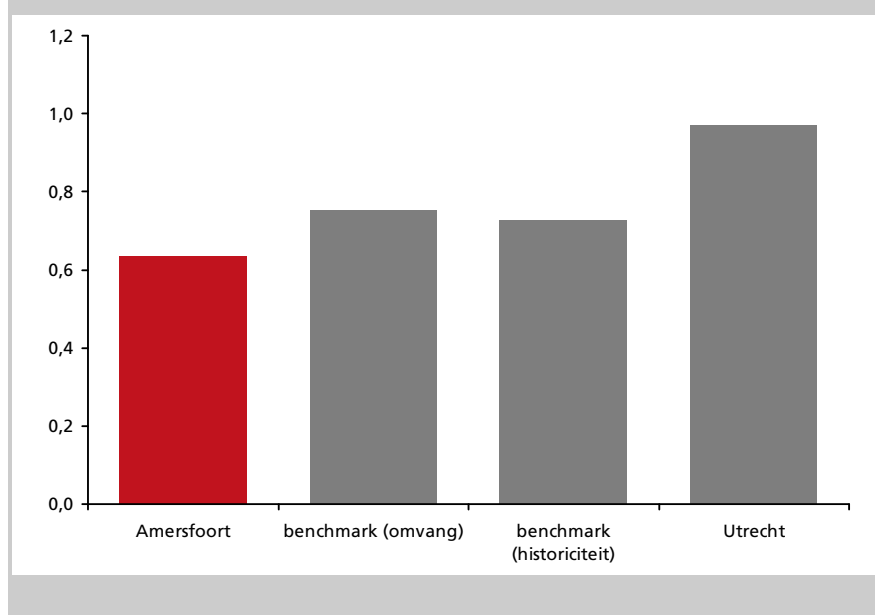
Figuur 3.1 laat allereerst zien dat het culturele aanbod in de stad Amersfoort minder groot is dan in andere – vergelijkbare – steden in Nederland. Figuur 3.2 laat zien hoe het aanbod in Amersfoort over de verschillende subsectoren is onderverdeeld, en hoe die onderverdeling zich verhoudt tot die van andere steden. Daaruit blijkt dat met name de podiumkunsten achterblijven ten opzichte van de verschillende benchmarks.

De figuren 3.3 tot en met 3.8 laten op indicatorniveau zien hoe de culturele positie van Amersfoort ten opzichte van andere steden het beste te verklaren is. Daaruit blijkt dat de lagere score voor podiumkunsten vooral komt door het lagere aantal uitvoeringen per jaar (figuur 3.3). Dat blijkt met name te komen door een ondervertegenwoordiging van de genres klassiek en toneel (figuur 3.4).

¹³ Zie hierover: G. Marlet, R. Ponds, J. Poort, C. van Woerkens, 2018: De waarde van cultuurstad Utrecht (Atlas voor gemeenten, Utrecht).

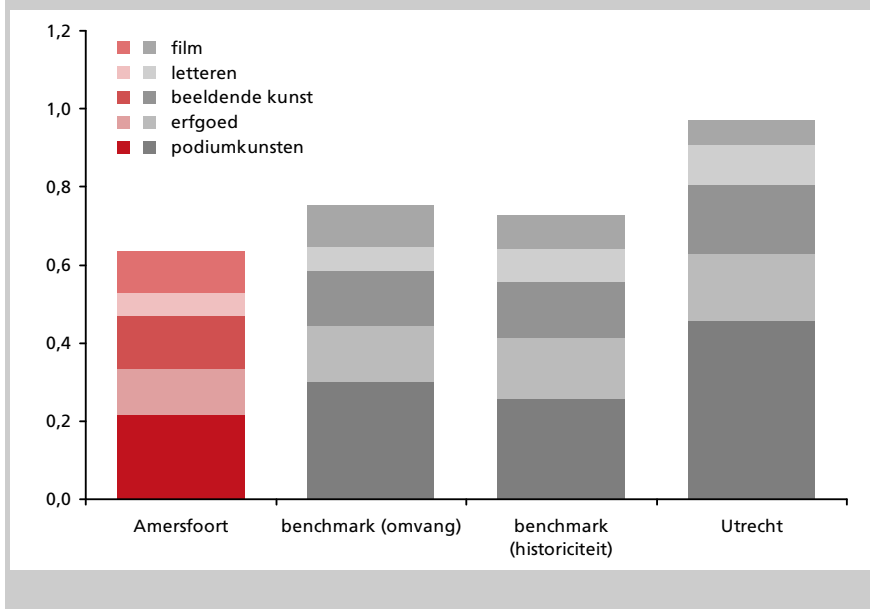
Op de subindex Erfgoed scoort Amersfoort lager dan gemiddeld (figuur 3.5). Dat komt door een lagere score op beschermde stads- en dorpsgezichten, archeologische monumenten en musea (niet zijnde musea voor beeldende kunst). In de categorie beeldende kunst blijft het aantal galeries achter (figuur 3.6) terwijl de musea voor beeldende kunst juist beter vertegenwoordigd zijn dan in de twee benchmarks. De relatief lage score voor letteren blijkt vooral te komen door de ondervertegenwoordiging van het aantal boekwinkels en antiquariaten (figuur 3.7). Tot slot is de score van Amersfoort op de subindex Film gunstig, en zelfs veel beter dan die van Utrecht (figuur 3.8). De gunstige score voor film komt door het hoger dan gemiddelde aanbod commerciële bioscopen en de score op de indicator (gesubsidieerde) filmhuizen die hoger is dan één van de twee benchmarks en van Utrecht.¹⁴

Figuur 3.1 Score op de Cultuurindex

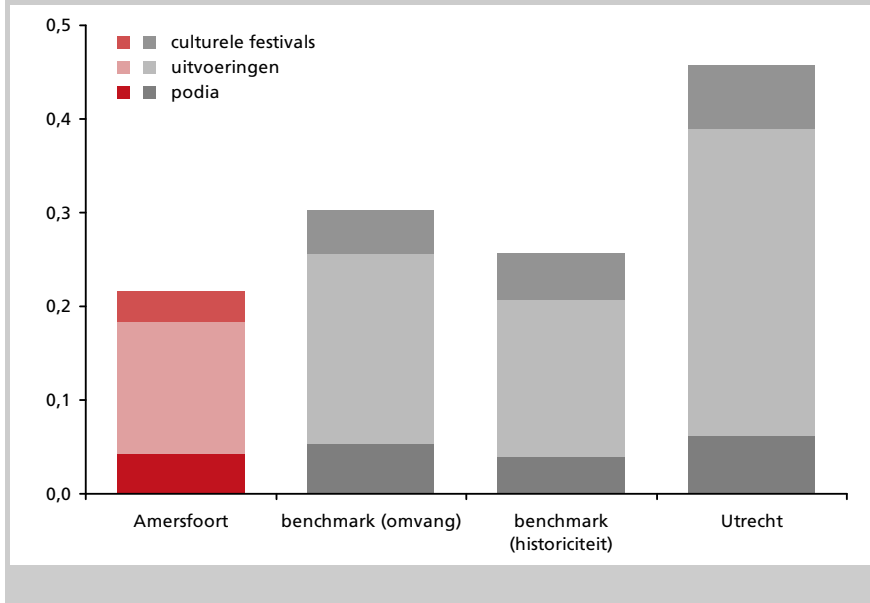

¹⁴ De twee commerciële filmhuizen in Utrecht (Louis Hartlooper Complex en Springhaver) worden door de NVBF tot de commerciële bioscopen gerekend en niet tot de gesubsidieerde filmhuizen.

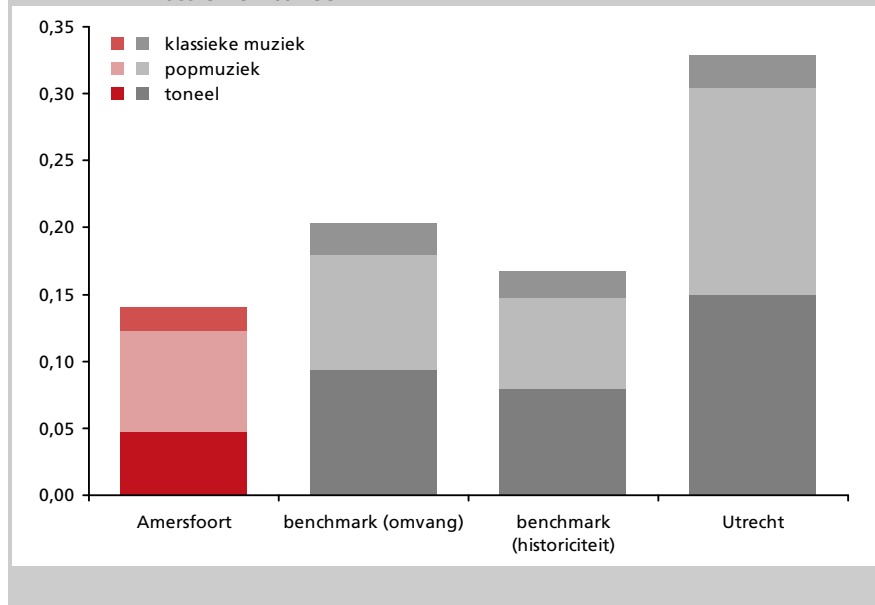
Figuur 3.2 De Cultuurindex onderverdeeld naar subindices

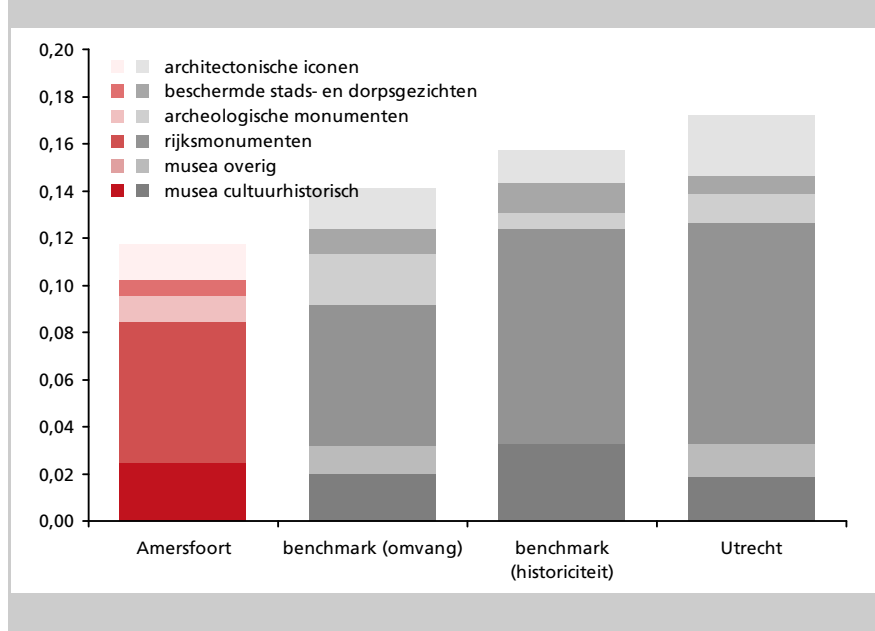
Figuur 3.3 Subindex Podiumkunsten onderverdeeld naar afzonderlijke indicatoren

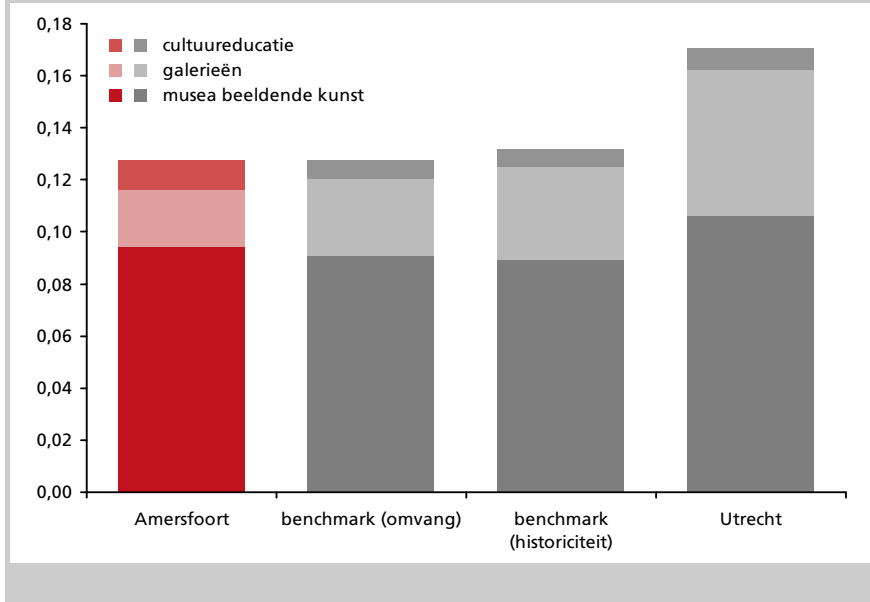
Figuur 3.4 Subindex Podiumkunsten onderverdeeld in de genres pop, klassiek en toneel

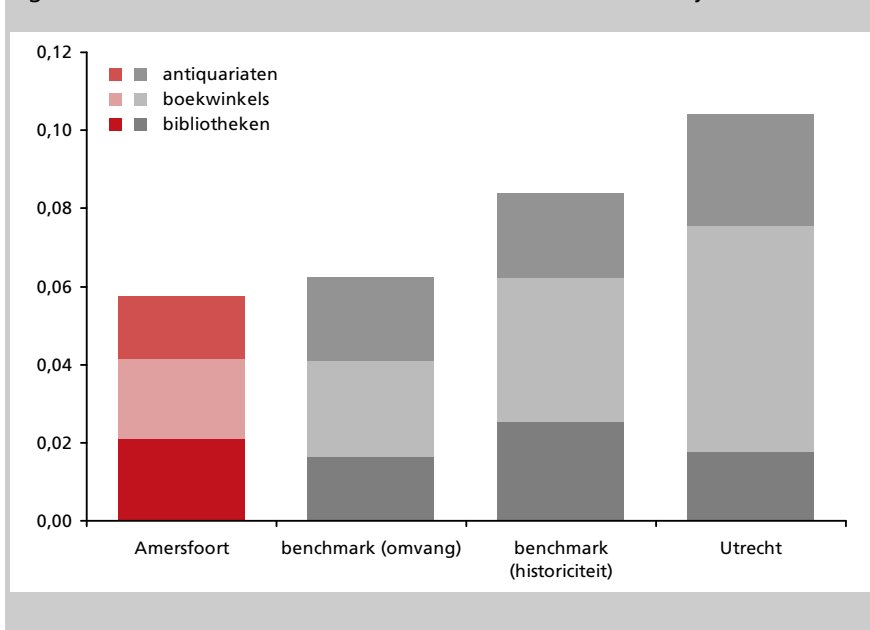
Figuur 3.5 Subindex Erfgoed onderverdeeld naar afzonderlijke indicatoren

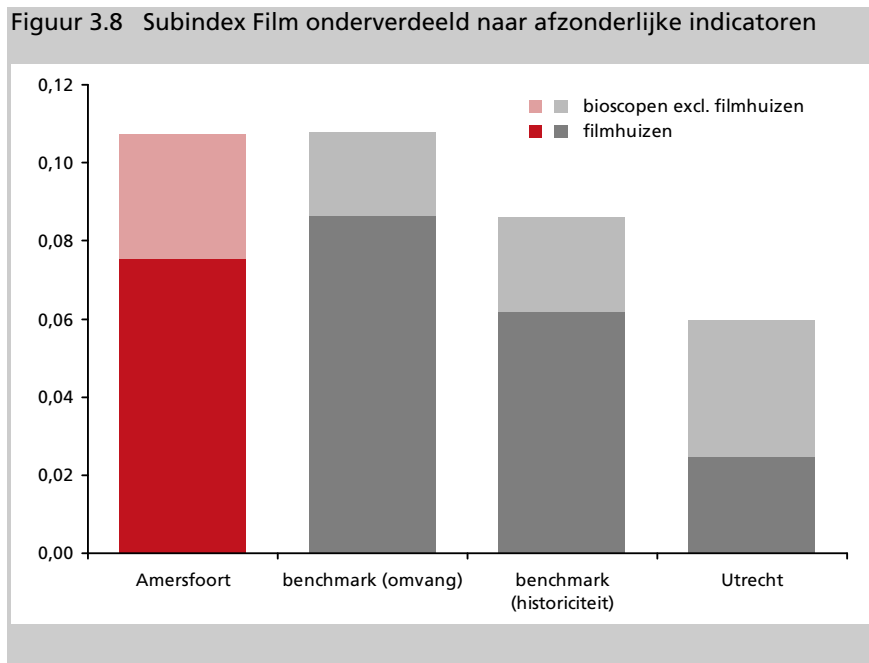

Figuur 3.6 Subindex Beeldende kunst onderverdeeld naar afzonderlijke indicatoren

Figuur 3.7 Subindex Letteren onderverdeeld naar afzonderlijke indicatoren

3.3 De culturele positie van de regio Amersfoort

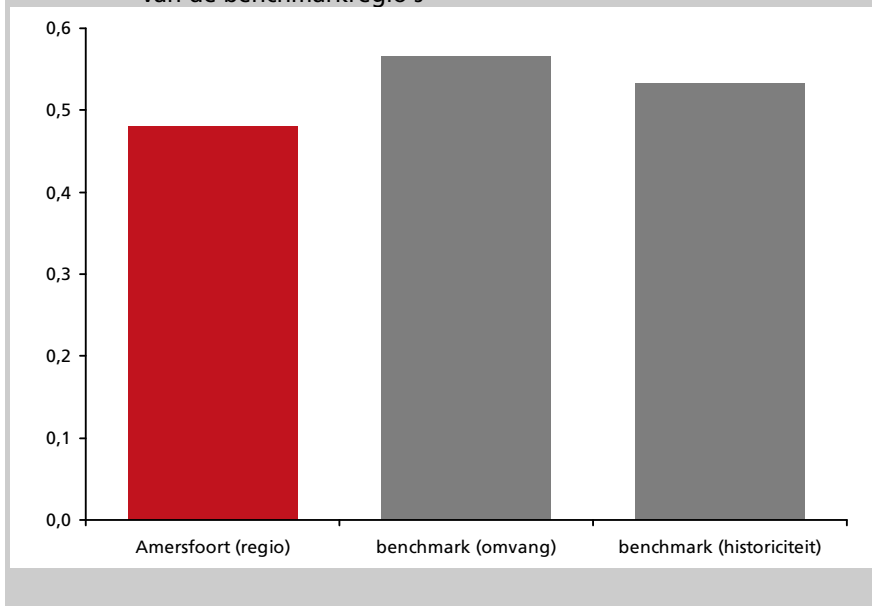
Tot slot is ook de culturele positie van de regio Amersfoort als geheel – stad en ommeland – in kaart gebracht. De ommelanden van Amersfoort en van de steden in de bechmarks zijn met een objectieve analyse bepaald; het zijn de gemeenten waarvan de inwoners voor werk en voorzieningen het meest zijn aangewezen op de centrumstad.¹⁵ Tot het ommeland van Amersfoort behoren: Soest, Harderwijk, Nijkerk, Leusden, Ermelo, Baarn, Putten, Zeewolde, Bunschoten, Woudenberg en Scherpenzeel.

Daarbij is allereerst is voor de totale Cultuurindex gekeken wat de positie van de regio Amersfoort is ten opzichte van de benchmarkregio's (figuur 3.9). De regio Amersfoort heeft ten opzichte van de andere benchmarkregio's een kleiner aanbod per inwoner. Dat impliceert dat het relatief kleine aanbod in de stad Amersfoort niet wordt gecompenseerd door een relatief groot aanbod in gemeenten in het ommeland van de stad.

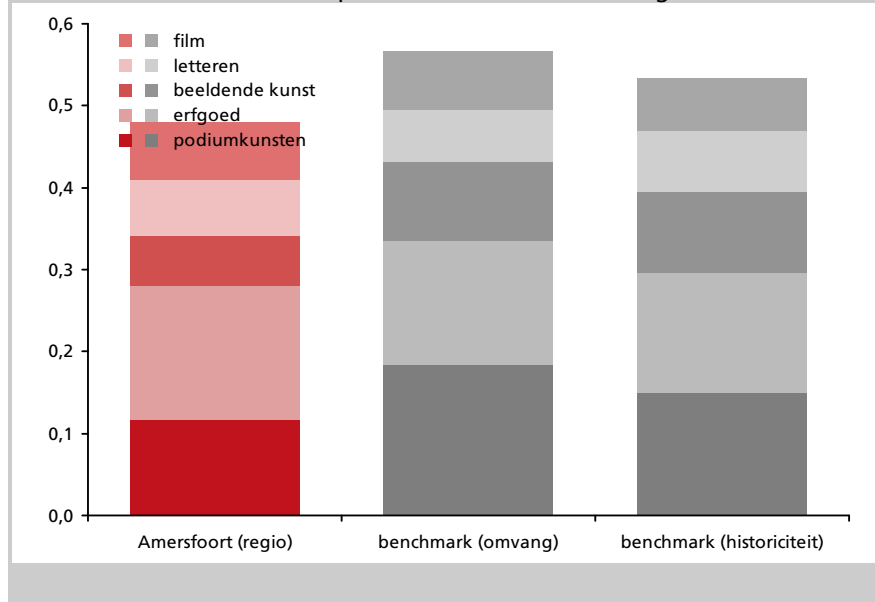
¹⁵ Zie voor een beschrijving van de methode: G. Marlet, C. van Woerkens, 2014: De nieuwe gemeentekaart van Nederland (VOC Uitgevers, Nijmegen).

De figuren 3.10 tot en met 3.16 geven op vergelijkbare wijze als in de vorige paragraaf weer welke subindices (podiumkunsten, erfgoed, beeldende kunst, letteren en film) verantwoordelijk zijn voor die positie. De omvang van de staven geeft de bijdrage van de indicatoren aan het geheel weer. Op die manier is in één oogopslag duidelijk welke indicator in welke mate bijdraagt aan de score en hoe die bijdrage zich verhoudt tot die in de benchmarks.

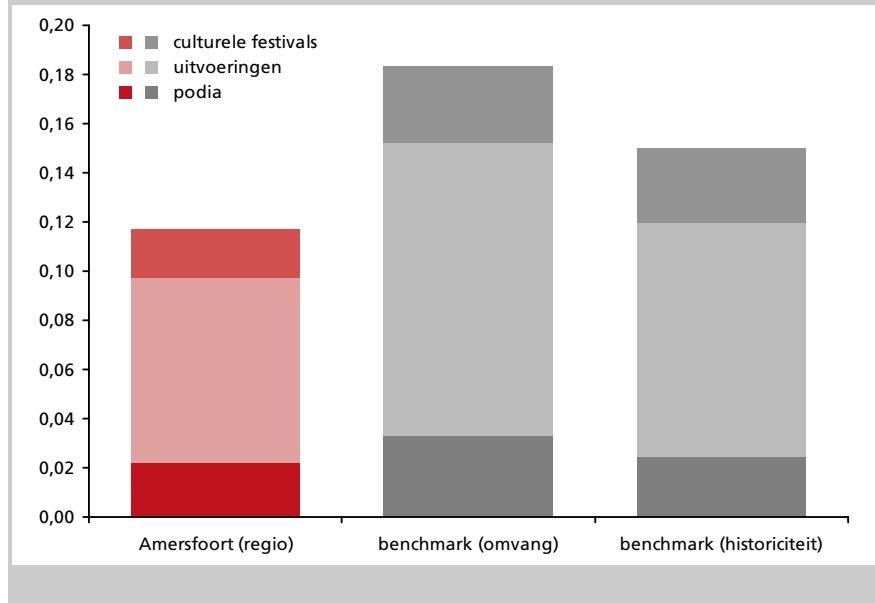
Figuur 3.9 Score op de Cultuurindex – regio Amersfoort ten opzichte van de van de benchmarkregio's

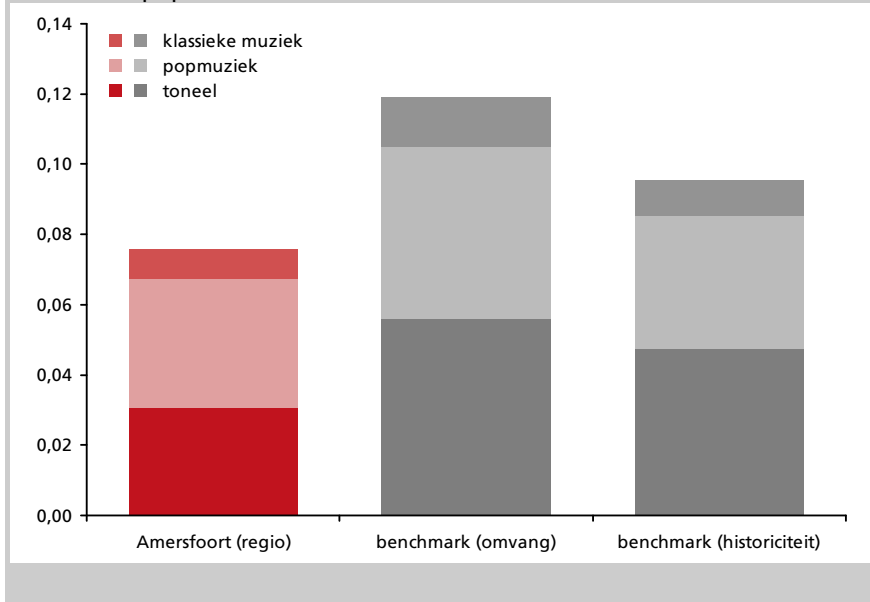
Figuur 3.10 De Cultuurindex onderverdeeld naar subindices – regio Amersfoort ten opzichte van de benchmarkregio's

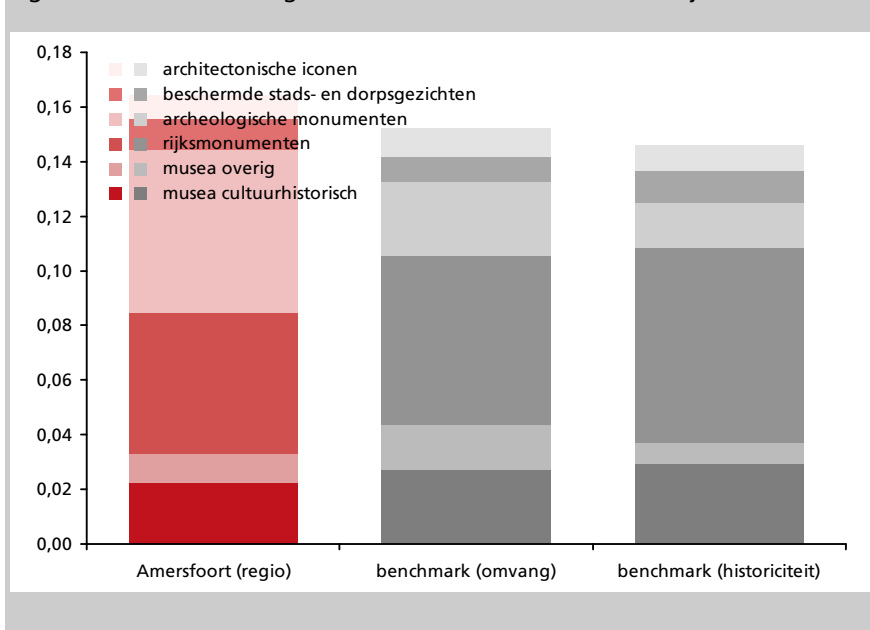
Figuur 3.11 Subindex Podiumkunsten onderverdeeld naar afzonderlijke indicatoren

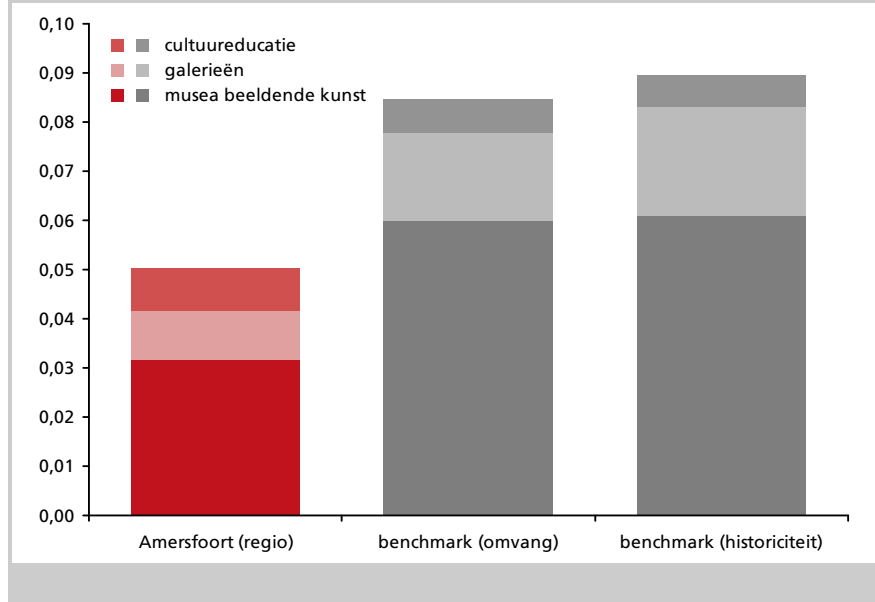
Figuur 3.12 Subindex Podiumkunsten onderverdeeld in de genres klassiek, pop en toneel

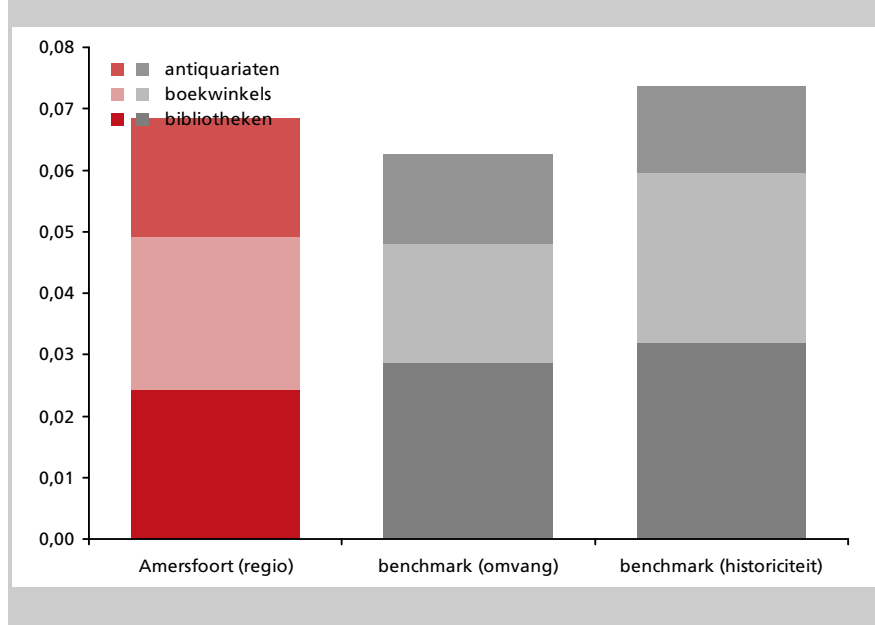
Figuur 3.13 Subindex Erfgoed onderverdeeld naar afzonderlijke indicatoren

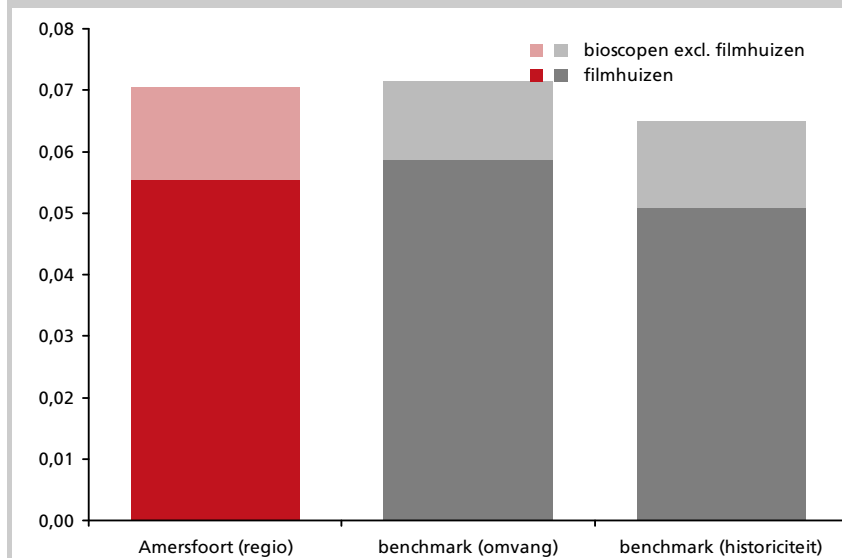
Figuur 3.14 Subindex Beeldende kunst onderverdeeld naar afzonderlijke indicatoren

Figuur 3.15 Subindex Letteren onderverdeeld naar afzonderlijke indicatoren

Figuur 3.16 Subindex Film onderverdeeld naar afzonderlijke indicatoren

4 De vijf maatschappelijke waarden van cultuur

In het vorige hoofdstuk is het culturele aanbod in Amersfoort in kaart gebracht en vergeleken met dat in andere steden. In de rest van dit rapport wordt de maatschappelijke waarde daarvan, en de resulterende welvaarts-effecten, berekend en in verband gebracht met de maatschappelijke kosten.

Een maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA) beperkt zich niet tot de financiële waarden van kunst en cultuur, maar hanteert een breed welvaartsbegrip, waarbinnen alle maatschappelijke waarden van kunst en cultuur vallen. Het gaat dus niet alleen om financiële baten zoals de toegevoegde waarde op de bestedingen van toeristen die op de culturele instellingen en evenementen afkomen, maar (vooral) ook om het genot dat de bewoners van een stad aan kunst en cultuur ontleen, het effect van kunst en cultuur op de aantrekkingskracht van de stad op mensen en bedrijven, en de positieve sociale effecten die van kunst en cultuur uit kunnen gaan op leerlingen die met school instellingen bezoeken. Anders dan vaak wordt gedacht, zit er dan ook geen tegenstelling tussen de waarde die liefhebbers van kunst, cultuur en erfgoed eraan hechten, en de methoden die over het algemeen worden gehanteerd om de waarde ervan te berekenen. Zonder liefhebbers zou een waardeberekening per definitie op nul uitkomen.

Bij het berekenen van de maatschappelijke waarde en de welvaartseffecten van cultuur voor een stad is het van belang alleen die effecten mee te nemen die niet zouden optreden als er geen cultuur zou zijn. Want anders is er sprake van een **overschatting** van het maatschappelijke belang van cultuur. Bovendien is het van belang om *alle* maatschappelijke waarden en welvaartseffecten van cultuur mee te nemen, en niet alleen de zuiver economische waarden. Want anders is er sprake van een (forse) **onderschatting**. Veel studies die de maatschappelijke impact van cultuur berekenen, beperken zich tot de economische effecten van cultuur, om die vervolgens (fors) te overschatten. Als de feitelijke welvaartswinst van culturele evenementen voor een stad wordt berekend blijkt echter steeds weer dat de financiële baten maar een relatief klein deel van de totale maatschappelijke baten van kunst en cultuur zijn.

De maatschappelijke waarde van het culturele aanbod voor een stad begint bij het feit dat mensen van cultuur genieten, en daardoor graag culturele

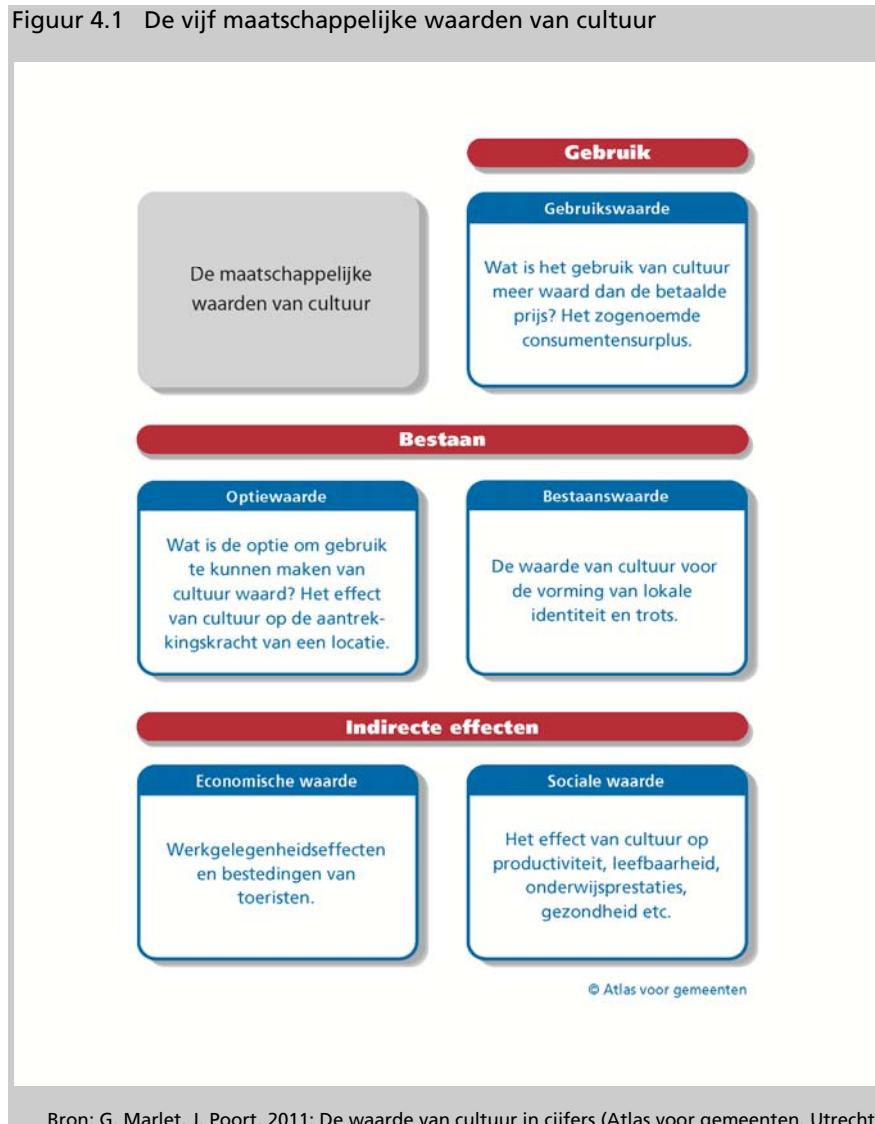
instellingen en evenementen bezoeken. Om die reden willen veel mensen – en in hun kielzog bedrijven – in een stad met een groot en gevarieerd cultureel aanbod wonen. Alle maatschappelijke effecten die gevolgen hebben voor de welvaart van consumenten (consumentensurplus) en bedrijven (producentensurplus) leveren de stad een maatschappelijke baat op, en moeten bij een MKBA in kaart worden gebracht. Het gaat dus niet alleen om financiële baten die als klinkende munt meetellen in het bruto stedelijk product. Voor een deel van de effecten zal dat wel het geval zijn, bijvoorbeeld de winst op de toeristische bestedingen die zijn toe te rekenen aan cultuur (producentensurplus). Voor een ander deel, bijvoorbeeld het genot dat consumenten ontleen aan een theaterbezoek (het consumentensurplus), is dat niet het geval.

In een eerdere studie naar de maatschappelijke waarde van kunst en cultuur zijn vijf (categorieën van) maatschappelijke waarden van kunst en cultuur onderscheiden; de gebruikswaarde, de optiewaarde, de bestaanswaarde, de economische waarde en de sociale waarde.¹⁶ Die categorieën vormen de basis voor de welvaarteffecten van het culturele aanbod in Amersfoort, die in de volgende hoofdstukken worden berekend, en zijn schematisch weergegeven in figuur 4.1.

Allereerst is er de **gebruikswaarde**. Mensen zijn bereid om een kaartje te kopen voor het bijwonen van een uitvoering in Flint, een optreden in FLUOR of de bezichtiging van een expositie in Kunsthal KAdE. Bovendien hebben zij het ervoor over om daarvoor een reis af te leggen en een bepaalde tijd in het theater of museum te verblijven. Die kosten voor reis en verblijf weerspiegelen een deel van de waarde die mensen aan het culturele aanbod hechten. De meeste mensen hebben namelijk meer voor het optreden of de bezichtiging over dan het ze feitelijk kost. Het verschil is het consumentensurplus; de eerste maatschappelijke waarde van het culturele aanbod in Amersfoort. De welvaartswinst daarvan voor de stad is het verschil tussen het consumentensurplus dat met het bezoeken van een culturele activiteit gepaard gaat, en het consumentensurplus van een alternatieve activiteit die een persoon had ondernomen als er geen cultuur was geweest. Vanuit het perspectief van Amersfoort mag alleen de gebruikswaarde van de inwoners van de stad Amersfoort worden meegeteld. De gebruikswaarde van de bezoekers die elders uit het land komen wordt in de MKBA als welvaartswinst voor de rest van Nederland beschouwd.

¹⁶ G. Marlet, J. Poort, 2011: De waarde van cultuur in cijfers (Atlas voor gemeenten, Utrecht).

Figuur 4.1 De vijf maatschappelijke waarden van cultuur

Ook de mogelijkheid om een culturele instelling in Amersfoort te bezoeken, los van de vraag of dat bezoek ook echt plaatsvindt, heeft een waarde. Mensen die graag naar een culturele uiting gaan, zorgen ervoor dat ze in de buurt van culturele instellingen wonen. Mensen (en bedrijven) blijken bereid te zijn om een hogere prijs te betalen voor een locatie in een stad of wijk met veel cultureel aanbod. Met hun bereidheid om te betalen voor zo'n

locatie (*willingness to pay* - WTP) waarderen ze de aanwezigheid van cultuur in hun woonomgeving en anticiperen ze op de positieve effecten die van cultuur(deelname) uitgaan. Die zogenoemde **optiewaarde** van kunst en cultuur slaat neer in de waarde van grond op dergelijke (woon)locaties. Die (residuele) grondwaarde levert een inschatting op van de optiewaarde van het culturele aanbod, en wordt doorgaans berekend met de zogenoemde hedonische prijsmethode. Voor Amersfoort telt alleen de optiewaarde van de inwoners van die stad mee. Een deel van die optiewaarde van het culturele aanbod van Amersfoort slaat echter neer in de rest van de regio, omdat ook de inwoners van de omliggende gemeenten baat hebben bij de nabijheid van cultuur in Amersfoort.

Daarnaast vertegenwoordigt de simpele aanwezigheid van cultuur mogelijk nog waarde, los van gebruik of (woon)gedrag. Dat is de zogenoemde **bestaanswaarde** van kunst en cultuur, die ontstaat doordat bijvoorbeeld de collecties van de lokale musea kunnen bijdragen aan de lokale identiteit en trots. Bij de berekening van deze bestaanswaarde is het van groot belang om dat deel van deze additionele waarde te berekenen dat niet al in de gebruiks- en optiewaarde is meegerekend. Het gaat dan om de maatschappelijke waarde van bijvoorbeeld het feit dat *De Nachtwacht* in het bezit is van het Rijksmuseum. Het is goed denkbaar dat zelfs wanneer *De Nachtwacht* nooit meer te zien zou zijn – ook niet digitaal – er veel Nederlanders zijn die vermoedelijk waarde hechten aan het feit dat *De Nachtwacht* wel bestaat, en wellicht ook aan het feit dat deze in het bezit is van het Rijksmuseum. Het schilderij draagt bij aan onze nationale identiteit en ons gedeelde verleden. Op vergelijkbare wijze is het denkbaar dat de Amersfoortse musea bijdragen aan de trots van inwoners van Amersfoort en dat een deel van de inwoners daar ook identiteit aan ontleen. Bijvoorbeeld door het georganiseerde De Stijljaar. De bestaanswaarde is – in elk geval in dit stadium – nog niet uitgerekend omdat dat vraagt om een arbeidsintensieve *survey*.¹⁷ Deze baten zijn in de huidige uitkomst dan ook Pro Memorie (PM) opgenomen bij de musea. Dat betekent dat de som van alle berekende maatschappelijke baten in de praktijk nog wat hoger zal uitvallen maar dat onbekend is hoeveel.

Het culturele aanbod heeft daarnaast zoals gezegd een **economische waarde**. Die waarde bestaat allereerst uit de bestedingen van toeristen die Amersfoort bijvoorbeeld vanwege een museum bezoeken. Hierbij wordt

¹⁷ Zie G. Marlet, R. Ponds en J. Poort, 2018: de waarde van Cultuurstad Utrecht (Atlas voor Gemeenten, Utrecht)

zowel naar buitenlandse toeristen als naar Nederlandse bezoekers uit andere gemeenten gekeken. Nederlandse bezoekers van buiten de stad Amersfoort zorgen met hun bestedingen voor extra economische waarde voor de stad Amersfoort.¹⁸ Dat gaat echter ten koste van de rest van Nederland, omdat mensen die Amersfoort bezoeken vanwege het culturele aanbod waarschijnlijk in een andere stad iets anders hadden gedaan. Vanuit het perspectief van Nederland is het saldo dan nul; het gaat immers alleen om verplaatsing van bestedingen die anders op een andere plek waren gedaan. Vanuit het perspectief van de stad is dit wel een baat van cultuur. Daarnaast gaan van de culturele sector werkgelegenheidseffecten uit. Behalve de indirecte werkgelegenheidseffecten via het effect op *human capital* in andere sectoren is de culturele sector zelf natuurlijk ook een belangrijke werkgever voor de stad.

Tot slot heeft cultuur een **sociale waarde**. Zo zullen de culturele instellingen in de stad mogelijk bijdragen aan de cultuureducatie op scholen en daarbuiten. Op die manier zorgt cultuur mogelijk voor betere onderwijsprestaties en een hogere productiviteit onder de bevolking, en voor een betere gezondheid en minder leefbaarheidsproblemen in de wijken van de stad.

In hoofdstuk 5 tot en met 9 worden de maatschappelijke waarden van het culturele aanbod in Amersfoort – en de jaarlijkse welvaartseffecten die daarvan uitgaan – berekend en gemonetariseerd (in euro's uitgedrukt) voor de podiumkunsten, de gesubsidieerde filmsector en de musea (inclusief de presentatie-instellingen). Concreet gaat het dan om de volgende instellingen: Flint, FLUOR, Holland Opera en Nieuwe Erven (alle vier podiumkunsten), De Lieve Vrouw (podiumkunsten en film) en de instellingen onder Amersfoort in C: KAdE, Flehite, Mondriaanhuis en Fasade (musea en presentatie-instellingen). Daarmee heeft deze MKBA betrekking op de effecten van € 5,5 miljoen (in 2017) op een totale cultuurbegroting van € 14,9 miljoen (2017): ruim 36%. De belangrijkste instellingen (in termen van omvang van de gemeentelijke subsidie) die niet zijn meegenomen in deze MKBA zijn Bibliotheek Eemland (€ 3,8 miljoen) en Scholen in de Kunst (€ 3,6 miljoen).

¹⁸ Naast positieve effecten kunnen er ook negatieve effecten van toeristen op de leefbaarheid uitgaan – zie hiervoor bijvoorbeeld: M. de Baerdemaeker, F. Vastmans, B. Vandekerckhove, 2012: De sociaal-economische impact van het onroerend erfgoed(beleid) in Vlaanderen (Centrum voor Economische Studiën, KU Leuven).

5 Gebruikswaarde

In dit hoofdstuk wordt de gebruikswaarde van cultuur voor elk van de vier sectoren berekend. De gebruikswaarde van cultuur bestaat uit de meerwaarde die mensen hechten aan een bezoek aan een podium, museum of film ten opzichte van een alternatieve tijdsbesteding (zie hoofdstuk 4).

Om deze gebruikswaarde te kwantificeren is het allereerst van belang om de totale inspanningen en kosten die mensen maken voor een gemiddeld bezoek in beeld te krijgen. Dat is meer dan alleen de prijs die is betaald voor de toegang tot een optreden of bezichting. Mensen hebben immers ook tijd en geld over voor de reis er naartoe en uiteraard ook tijd over voor het bezoek zelf. De tijd en de kosten voor reis en verblijf weerspiegelen een deel van de waarde die mensen aan het culturele aanbod hechten: de zogenaamde gegeneraliseerde reis- en verblijfskosten.

De meeste mensen hebben meer over voor het optreden of de bezichting dan deze gegeneraliseerde reis- en verblijfskosten.¹⁹ Het verschil in de waarde die mensen toekennen aan cultuurbezoek en de totale kosten (inclusief tijd) die ze hebben betaald wordt ook wel het consumentensurplus genoemd. In dit hoofdstuk wordt dit consumentensurplus zo goed mogelijk berekend. Voor het berekenen van de welvaartswinst – wat centraal staat in een maatschappelijke kosten-batenanalyse – moet het consumentensurplus van het bezoek aan cultuur vergeleken worden met het consumentensurplus van een alternatieve activiteit die een persoon had ondernomen als er geen cultuur was geweest. Het verschil is de ‘netto’ welvaartswinst van het bezoek aan cultuur en wordt de gebruikswaarde genoemd.

Vanuit het perspectief van Amersfoort mag alleen de gebruikswaarde van de inwoners van de stad Amersfoort worden meegeteld. De gebruikswaarde van de bezoekers die elders uit het land komen wordt in de MKBA als welvaartswinst voor de rest van Nederland beschouwd. Voor het berekenen van de gebruikswaarde is daarom informatie nodig over het aantal bezoekers en de herkomst van deze bezoekers, de reistijd en -kosten, de gemiddelde verblijfsduur en de betaalde entree.

¹⁹ Omgekeerd geldt dat als mensen de waarde van een potentieel bezoek lager inschatten dan de totale gegeneraliseerde reis- en verblijfskosten ze ervoor kiezen niet te gaan.

5.1 De herkomst van bezoekers

Tabel 5.1 laat voor de drie onderscheiden sectoren²⁰ het totale aantal bezoekers²¹ en een uitsplitsing naar herkomst (stad Amersfoort, rest van Nederland en het buitenland) zien. Daarbij zijn alleen de ‘reguliere’ bezoekers weergegeven. Besloten uitvoeringen voor primair en voortgezet onderwijs zijn voor de gebruikswaarde buiten beschouwing gelaten²². Zij staan centraal bij de berekening van de sociale waarde (zie hoofdstuk 9). Bezoekers uit het buitenland worden voor de berekening van de gebruikswaarde genegeerd. Uiteraard ervaren zij ook een gebruikswaarde, maar omdat deze niet terechtkomt in Amersfoort of de rest van Nederland is deze niet relevant voor de kosten en baten voor de stad. Wel relevant zijn de economische baten van de uitgaven van buitenlandse bezoekers (zie hoofdstuk 7).

Tabel 5.1 Aantallen bezoekers aan de (gesubsidieerde) culturele instellingen in Amersfoort (2017)²³

	Aantal bezoekers	Uit Amersfoort	Uit rest Nederland	Uit buitenland
Podiumkunsten	141.186	68.980	71.978	228
Musea	121.309	43.950	71.316	6042
Gesubsidieerde film	86.096	59.771	26.325	0
Totaal bezoekers	348.591	172.701	169.620	6270

Bron: gemeente Amersfoort, individuele instellingen; bewerking Atlas voor gemeenten

In totaal trokken de in dit onderzoek meegenomen instellingen in 2017 bijna 350.000 bezoekers. Daarvan kwamen ruim 140.000 bezoekers naar de

²⁰ In bijlage 2 staat een overzicht van de bezoekers en ontvangen gemeentelijke subsidie per instelling.

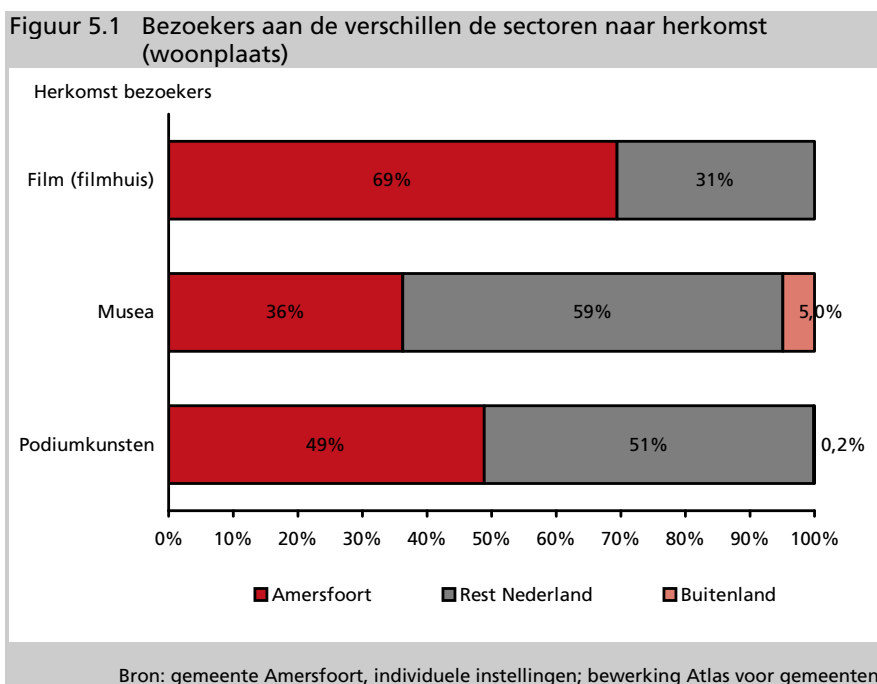
²¹ Een bezoeker die meer dan één keer per jaar een instelling bezoekt is daarbij ook meerdere keren meegeteld. Het gaat hierbij dus om het totaal aantal bezoeken in een jaar.

²² Omdat dit bezoek voor leerlingen een (verplicht) onderdeel is van het onderwijsprogramma is er van gebruikswaarde geen sprake. Zogenaemde familievoorstellingen zijn wel meegerekend bij de gebruikswaarde.

²³ Bezoekersaantallen zijn gebaseerd op gegevens die de instellingen zelf bij de gemeente hebben opgegeven. De herkomst van de bezoekers is gebaseerd op jaarverslagen of ingeschat op basis van informatie van de instellingen zelf zoals de postcodes van de woonlocatie van mensen die kaarten hebben gekocht. Wanneer de herkomst niet bekend was, is uitgegaan van het gemiddelde van vergelijkbare instellingen waarvoor het wel bekend was.

podiumkunsten. Dat is net iets meer dan de musea (met de presentatie-instellingen) die gezamenlijk ruim 120.000 bezoekers trokken. De gesubsidieerde film (in De Lieve Vrouw) trok ruim 86.000 bezoekers.

Een belangrijk deel van de bezoekers aan de culturele instellingen komt van buiten de stad. Van alle bezoekers was bijna 50% afkomstig uit de stad zelf, ruim 48% uit de rest van Nederland en een kleine 2% uit het buitenland. Die verdeling verschilt wel per sector (zie figuur 5.1). Bijna 60% van alle bezoekers aan de musea komt van buiten Amersfoort, terwijl dit voor film 31% is. Bij de podiumkunsten komt ongeveer de helft van de bezoekers uit de stad zelf en de andere helft van buiten de stad. Dat impliceert dat een groot deel van de gebruikswaarde van het cultuuraanbod in Amersfoort buiten de stad zelf terechtkomt.

5.2 Verblijfsduur en entreprijs

De tweede stap bij het berekenen van de gebruikswaarde is een inschatting maken van de gemiddelde verblijfsduur en de betaalde entreprijs. Op basis

van informatie van (een deel van) de instellingen zelf en jaarverslagen is per sector een inschatting gemaakt van de gemiddelde entreprijs en de gemiddelde verblijfsduur.²⁴ De waarde van een uur ergens verblijven wordt ingeschat op € 12,35. Dat is gebaseerd op het netto uurloon van een Nederlander.²⁵ Op basis van de som van de op deze manier gewaardeerde verblijfsduur en de gemiddelde betaalde prijs kan de totale waarde van het verblijf per bezoek worden ingeschat. Deze varieert van ongeveer € 30 tot ruim € 51 en vormt een belangrijk deel van de totale gegeneraliseerde reis- en verblijfskosten (zie tabel 5.2). De tweede component wordt gevormd door totale kosten die met de reis voor en na dit bezoek samenhangen.

Tabel 5.2 De waarde van een bezoek: verblijfsduur en entreprijs

Sector	Gemiddelde verblijfsduur (in uren)	Waarde in euro's van verblijfsduur*	Gemiddelde betaalde prijs	Totale waarde in euro's per bezoek
Podiumkunsten	2,63	€ 32,44	€ 19,39	€ 51,82
Musea	2,00	€ 24,70	€ 5,52	€ 30,22
Film	2,25	€ 27,79	€ 7,58	€ 35,37

Bron: gemeente Amersfoort, individuele instellingen; bewerking Atlas voor gemeenten

5.3 Reistijd en reiskosten

Om de totale reiskosten te bepalen is in principe van alle bezoekers de woonlocatie nodig zodat de exacte reistijd en -afstand van bezoekers van binnen en buiten Amersfoort te berekenen is. Deze informatie is echter niet voor handen van alle gesubsidieerde instellingen in Amersfoort. Wel zijn er gegevens beschikbaar over de woonlocatie van de bezoekers die een kaartje hebben gekocht voor Flint, De Lieve Vrouw en Holland Opera. Hiermee kan de herkomst van de bezoekers op het gedetailleerde 4-positie-

²⁴ Het is goed denkbaar dat bezoekers van buiten de stad langer blijven dan bezoekers uit de stad zelf. Inwoners van de stad kunnen immers tegen lagere reiskosten hetzelfde bezoek nog eens maken. Daarover is echter geen informatie beschikbaar waardoor er wordt uitgegaan van een gelijke verblijfsduur. De gegevens over verblijfsduur zijn een (naar bezoekers) gewogen gemiddelde over alle instellingen per sector. De verblijfsduur per instelling is gebaseerd op opgave van de instellingen zelf. Voor individuele instellingen geldt uiteraard dat de gemiddelde verblijfsduur langer of korter kan zijn dan het gemiddelde voor de sector als geheel.

²⁵ G. Marlet, J. Poort, 2011: De waarde van cultuur in cijfers (Atlas voor gemeenten, Utrecht).

postcodeniveau inzichtelijk worden gemaakt.²⁶ Voor poppodium FLUOR is de herkomst naar gemeente bekend.

De figuren 5.2 tot en met 5.6 laten per instelling de herkomst van de bezoekers (op 4-positie-postcodeniveau en voor FLUOR per gemeente) als percentage van het totaal aantal bezoekers zien. De figuren geven daarmee de spreiding en reikwijdte van de bezoekers van de instelling aan. Voor de musea en Nieuwe Erven is alleen de herkomst naar provincie of naar Amersfoort versus rest van Nederland bekend. Daarom zijn hier geen kaarten van gemaakt.

Verreweg het grootste deel van de bezoekers woont in of nabij de stad Amersfoort. Daarbij is de gemeentegrens (logischerwijs) geen duidelijke barrière; een groot deel van de bezoekers komt uit gemeenten in de directe omgeving van de stad Amersfoort. Zo laten de figuren 5.5 en 5.6 bijvoorbeeld zien dat er ook relatief veel mensen uit Leusden, Soest, Nijkerk en Ermelo komen. Het culturele aanbod in de stad heeft dan ook duidelijk een regionale functie waarbij het verzorgingsgebied relatief ver doorloopt richting Harderwijk in het noordoosten en zich in het westen en zuiden beperkt tot de directe buurgemeenten. Dat komt omdat inwoners van de gemeenten Utrechtse Heuvelrug, Zeist en De Bilt sterker op Utrecht georiënteerd zijn, dat binnen een vergelijkbare reistijd een veel groter aanbod heeft dan Amersfoort.

Dat de meeste bezoekers van buiten de stad wel uit de omgeving van de stad komen, is op zich goed te verklaren. Hoe verder weg iemand woont, hoe langer de reistijd en hoe groter de totale gegeneraliseerde reis- en verblijfskosten uiteindelijk zijn. Dat maakt de kans steeds groter dat deze kosten hoger zijn dan de waarde die iemand aan een bezoek hecht. Daar komt bij dat hoe verder weg mensen wonen van het aanbod in Amersfoort, hoe groter de kans dat een gelijkwaardig alternatief aanbod elders is. Dat is zeker het geval voor de podiumkunsten waarbij een deel van het aanbod in de ene stad op een later moment in het jaar ook te zien is in een andere stad.

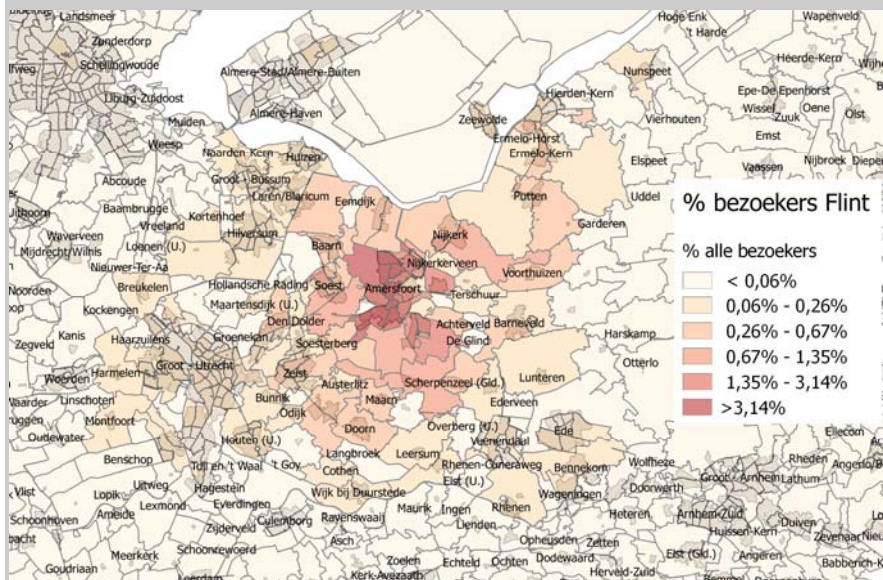
²⁶ Dit geldt voor Flint, Holland Opera en Lieve Vrouw. De gegevens hebben formeel betrekking op het postcodegebied of gemeente (FLUOR) waar degene die de kaartjes heeft gekocht woont (in de voorverkoop) vermenigvuldigd met het aantal kaartjes dat is gekocht. Het kan zo zijn dat deze kaartjes deels zijn gebruikt door mensen die elders wonen (als iemand voor een groep vrienden kaarten koopt bijvoorbeeld). Ook is er geen informatie bekend over de herkomst van bezoekers die aan de deur of aan de balie een kaartje hebben gekocht. Hierdoor is de herkomst van de bezoekers feitelijk een inschatting.

Voor een wat meer uniek aanbod ligt dat wat anders. Dat wordt duidelijk als er bijvoorbeeld naar de herkomst van de bezoekers van Holland Opera wordt gekeken. De figuren 5.4 en 5.5 laten de herkomst zien van de bezoekers aan de uitvoeringen van Holland Opera in respectievelijk Amersfoort (Veerensmederij) en Rhijnauwen (gemeente Bunnik). Uit beide figuren wordt duidelijk dat het verzorgingsgebied groter is dan van de andere instellingen en dat er relatief veel bezoekers uit de regio Amsterdam en Utrechtse Heuvelrug komen, maar ook uit bijvoorbeeld Culemborg en Gouda. Omdat het aanbod unieker is – er zijn maar relatief weinig opera-uitvoeringen in Nederland – zijn mensen bereid verder te reizen en is een groter deel van de bezoekers afkomstig van buiten Amersfoort.

Iets soortgelijks geldt voor musea. Op de eerste plaats omdat de collectie van musea in principe bestaat uit unieke stukken (wat in het ene museum staat kan niet in een ander museum staan). Dat zorgt ervoor dat elk museum een uniek aanbod heeft. Maar het aanbod van verschillende musea wordt ook anders gewaardeerd; voor sommige musea hebben mensen een langere reistijd (en hogere kosten) over dan voor andere – het is meer ‘een dagje uit’ dan een bezoek aan een uitvoering in de podiumkunsten. Daarom is het aandeel bezoekers aan musea dat van buiten Amersfoort komt ook relatief hoog in vergelijking met podiumkunsten en film.

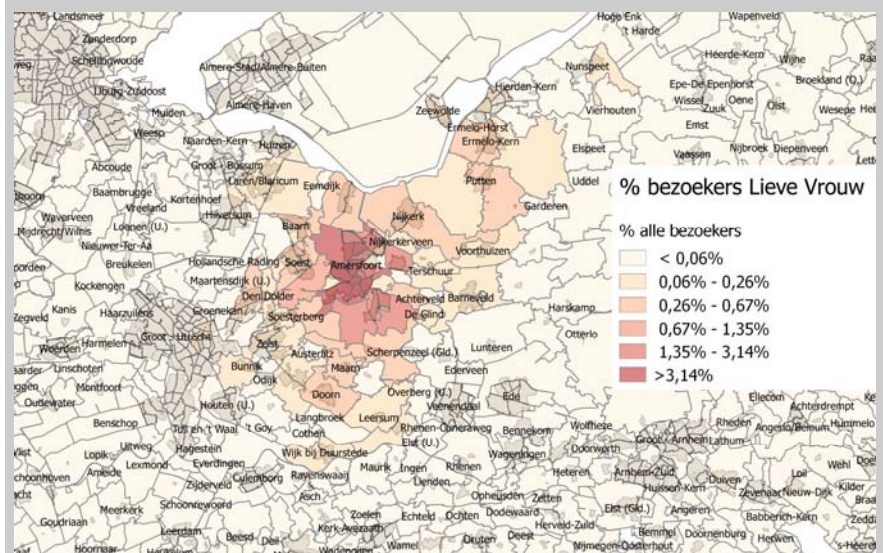
In figuur 5.7 wordt de verdeling van de reistijden van de bezoekers van elk van de drie instellingen waarvoor bezoekers per 4-positie-postcodegebied beschikbaar waren weergegeven. Daaruit blijkt dat het aantal bezoekers sterk samenhangt met de reistijd naar deze instellingen. Hoe korter de reistijd, hoe groter het aandeel mensen in het totaal aantal bezoekers aan die instelling. Op basis van de reistijd tussen de woonlocatie van de bezoekers en de instelling is de reistijd per bezoeker ingeschat.

Figuur 5.2 Herkomst bezoekers aan Flint (% van alle bezoekers)

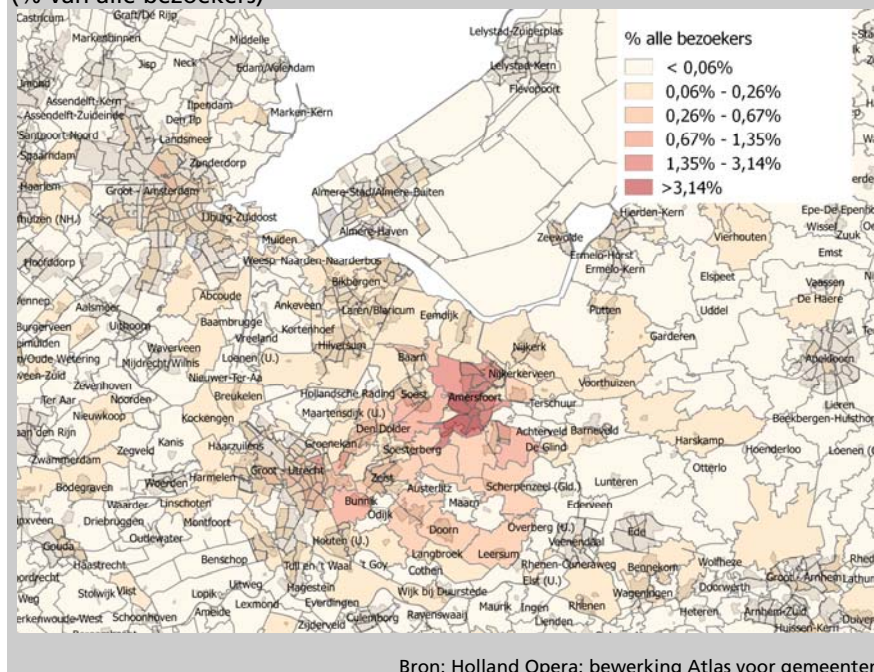
Bron: Flint; bewerking Atlas voor gemeenten

Figuur 5.3 Herkomst bezoekers aan De Lieve Vrouw (% van alle bezoekers)

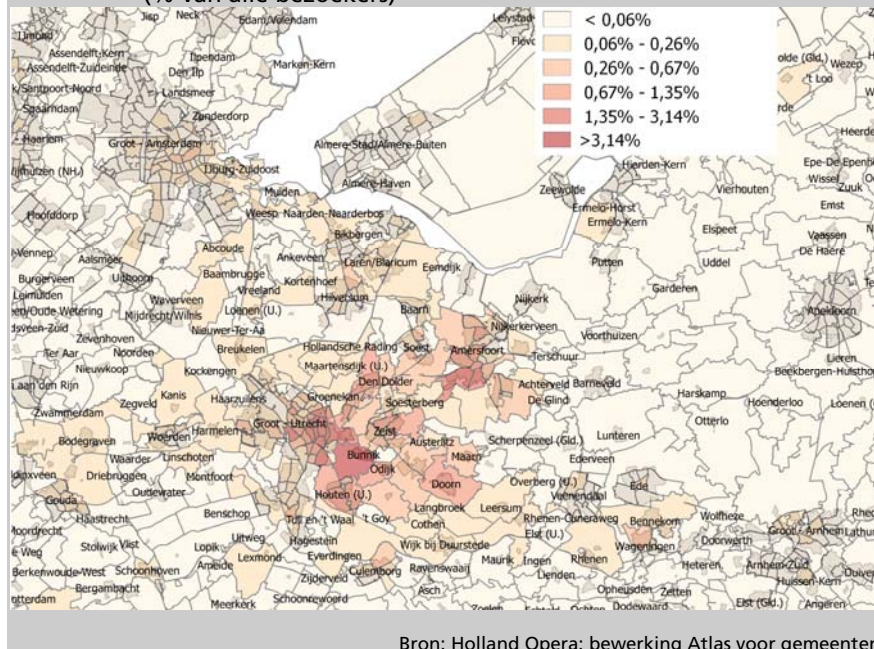

Bron: De Lieve Vrouw; bewerking Atlas voor gemeenten

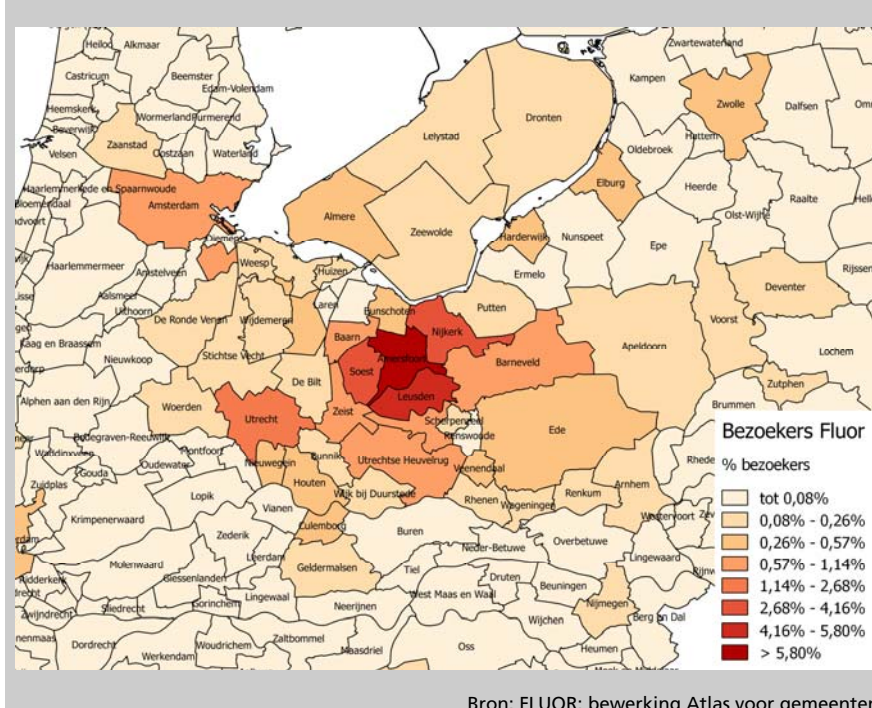
Figuur 5.4 Herkomst bezoekers Holland Opera - uitvoeringen in Amersfoort (% van alle bezoekers)

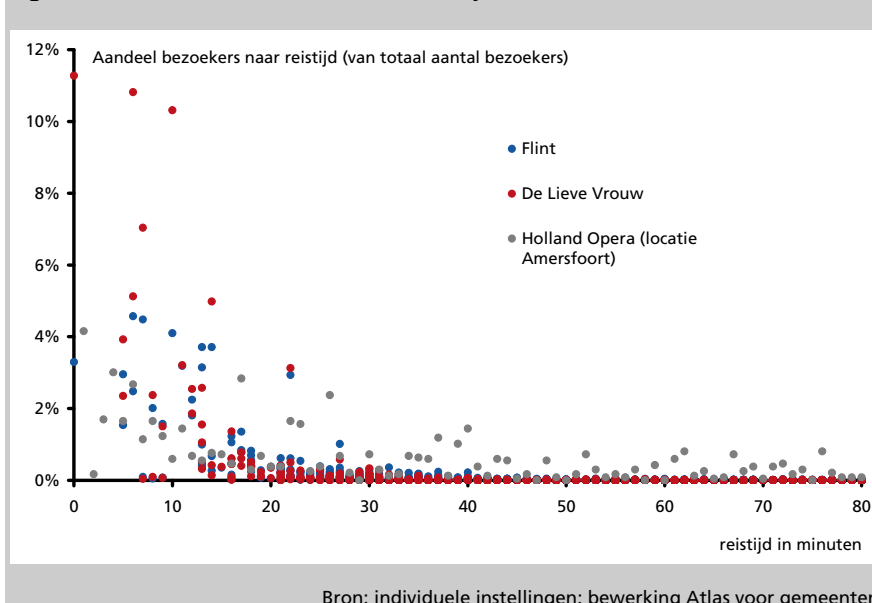
Figuur 5.5 Herkomst bezoekers Holland Opera - uitvoeringen in Rhijnauwen (% van alle bezoekers)

Figuur 5.6 Herkomst bezoekers FLUOR (% van alle bezoekers)

Figuur 5.7 Aandeel bezoekers naar reistijd (in minuten)

Vervolgens is op basis van deze gegevens de gemiddelde reistijd (en op vergelijkbare wijze) ook de gemiddelde afstand in kilometers per bezoeker berekend. Voor de reistijd is gerekend met reistijd zonder congestie (verkeersdrukte en files). Omdat er zeker in de Amersfoortse binnenstad in de praktijk veelal wel sprake is van congestie maar vooral ook omdat een deel van de bezoekers met de fiets zal komen is aangenomen dat de op deze manier berekende reistijd in de praktijk twee keer zo lang is. Voor bezoekers met de auto van buiten de stad is aangenomen dat zij tot Amersfoort zonder congestie reizen en binnen de stad dezelfde reistijd hebben als bezoekers uit de stad Amersfoort.

Voor de musea en Nieuwe Erven ontbreken deze gegevens. Voor de bezoekers van de musea is uitgegaan van dezelfde reistijd en -afstand als van bezoekers van Holland Opera in Amersfoort. Voor Nieuwe Erven is uitgegaan van de reistijd en -afstand van De Lieve Vrouw.²⁷ Voor de sectoren film en amateurkunst en cultuureducatie is aangenomen dat de reistijd en -afstand van de bezoekers van binnen en buiten de stad hetzelfde zijn als voor de podiumkunsten.

Op basis van de *modal split* (keuze voor type vervoersmiddel) en de waardering van de reistijd en -kosten per kilometer is een inschatting te maken van de totale reiskosten per bezoek. Daarbij is voor de waardering van de reistijd uitgegaan van kengetallen van Rijkswaterstaat: € 7,50 per uur voor reizen per auto en € 6,50 per uur voor reizen per OV. De reden dat reistijd per OV lager wordt gewaardeerd, is dat de tijd in het openbaar vervoer nuttiger kan worden besteed dan in de auto. Voor de kosten van reizen per OV is uitgegaan van de staffel waarmee de NS werkt; 12 cent per kilometer. Voor de auto is de fiscale aftrek van 19 cent per kilometer gebruikt. Bij vervoer per auto is bovendien uitgegaan van een gemiddelde bezetting van anderhalve persoon per auto. De gemiddelde kosten per kilometer voor een reis naar een podium per auto en OV komen dan op 12,5 cent. De reiskosten voor het vervoer per fiets en te voet zijn als nul beschouwd.

Op basis van deze uitgangspunten kunnen per sector de gemiddelde totale gegeneraliseerde reiskosten per bezoek worden ingeschat (zie tabel 5.3). Deze bedragen voor een bezoeker uit Amersfoort tussen € 2,39 voor een

²⁷ De reden om hiervan uit te gaan is dat het aannemelijk is dat de herkomst van bezoekers aan Nieuwe Erven meer vergelijkbaar is met die van De Lieve Vrouw, dat relatief veel bezoekers uit de stad en directe omgeving trekt.

bezoek aan een film en € 3,05 voor een museumbezoek. Voor een bezoeker van buiten Amersfoort variëren deze bedragen tussen € 7,41 en € 11,03. Hierbij is uitgegaan van de kosten voor een enkele reis en niet van de kosten van de heen- en terugreis. De reden hiervoor is dat in de praktijk veel mensen meerdere reisdoelen combineren. Het bezoek aan een podium zal bijvoorbeeld vaak gekoppeld zijn aan een bezoek aan een restaurant of café. Of een bezoek aan een museum kan weer gekoppeld zijn aan winkelen of het bezoeken van familie of vrienden. Door de volledige reistijd en -kosten toe te rekenen aan het bezoek aan een culturele instelling kan er sprake zijn van een overschatting. Door uit te gaan van alleen de kosten van een enkele reis zullen de geschatte reistijd en -kosten aan de onderkant zitten van de bandbreedte van de feitelijke reistijd en -kosten omdat een deel van de mensen wel alleen voor cultuur deze reis heeft ondernomen.

Tabel 5.3 Gegeneraliseerde reiskosten per bezoeker uit de stad Amersfoort en uit de rest van Nederland				
		Podiumkunsten	Musea	Film
Amersfoort	Waardering reistijd	€ 2,54	€ 2,12	€ 2,06
	Reiskosten	€ 0,51	€ 0,34	€ 0,33
	Totaal per bezoek	€ 3,05	€ 2,46	€ 2,39
Rest van Nederland	Waardering reistijd	€ 5,40	€ 6,29	€ 4,54
	Reiskosten	€ 3,61	€ 4,74	€ 2,87
	Totaal per bezoek	€ 9,02	€ 11,03	€ 7,41

5.4 De gebruikswaarde per sector

Op basis van de gegeneraliseerde reis- en verblijfskosten per bezoek en het aantal bezoekers is vervolgens de gebruikswaarde per sector uit te rekenen. Dat wordt gedaan door de totale gegeneraliseerde reis- en verblijfskosten per sector te berekenen. Vervolgens wordt daarvan het consumentensurplus ingeschat: Wat is het de bezoekers meer waard dan de totale reis- en verblijfskosten? Tot slot wordt het verschil tussen het consumentensurplus

van het bezoek aan cultuur en het consumentensurplus van een alternatieve besteding ingeschat: de gebruikswaarde.²⁸

Musea

De totale gegeneraliseerde reis- en verblijfskosten van bezoekers uit de stad Amersfoort aan de musea bedragen ruim € 1,4 miljoen en voor bezoekers uit de rest van Nederland bijna € 2,9 miljoen (zie tabel 5.4). De Nederlandse bezoekers aan de Amersfoortse musea hebben er gezamenlijk dus ten minste € 4,3 miljoen voor over om van dit aanbod te genieten, ruim zes keer het bedrag dat wordt betaald voor de entree (in totaal naar schatting een kleine € 0,7 miljoen).

Het totale bedrag dat alle mensen bereid zouden zijn te betalen voor het bezoeken van de musea – het consumentensurplus – ligt nog hoger. Algemeen wordt aangenomen dat dit consumentensurplus voor culturele activiteiten 25% van de gegeneraliseerde reis- en verblijfskosten bedraagt,²⁹ wat overeenkomt met € 356.000 voor de bezoekers uit Amersfoort en € 731.000 voor bezoekers uit de rest van Nederland. Verder wordt aangenomen dat dit consumentensurplus weer 25% hoger ligt dan het consumentensurplus van een alternatieve tijdsbesteding (die mensen zouden hebben ondernomen in een situatie zonder Amersfoortse musea). Daarmee komt de gebruikswaarde van de Amersfoortse musea uiteindelijk op € 89.000 voor de bezoekers uit Amersfoort en een kleine € 183.000 voor bezoekers uit de rest van Nederland.

²⁸ De berekende bedragen zijn in de tabellen afgerond op honderdduizenden of tienduizenden euro's omwille van de leesbaarheid. Bovendien zijn alle berekeningen inschattingen waarbij heel gedetailleerde bedragen tot schijnnaauwkeurigheid zouden kunnen leiden.

²⁹ G. Marlet, J. Poort, 2011: De waarde van cultuur in cijfers (Atlas voor gemeenten, Utrecht).

Tabel 5.4 De gebruikswaarde van musea (en presentatie-instellingen) in Amersfoort voor bezoekers uit Amersfoort en uit de rest van Nederland

	Uit Amersfoort	Uit rest Nederland
Kosten verblijf en bezoek	€ 29,96	€ 29,96
Kosten reis	€ 2,46	€ 11,03
Totaal	€ 32,41	€ 40,98
Aantal bezoekers	43.950	71.316
Totale reis- en verblijfskosten	€ 1,4 miljoen	€ 2,9 miljoen
Consumentensurplus	€ 356.000	€ 731.000
Netto gebruikswaarde	€ 89.000	€ 183.000

Podiumkunsten

De gebruikswaarde van de podiumkunsten betreffen zowel de uitvoeringen op podia (inclusief Nieuwe Erven) als de uitvoeringen van Holland Opera. Omdat de uitvoeringen van Holland Operatie niet plaatsvinden in de podia die zijn onderscheiden maar op andere locaties (Veerensmederij en Rhijnauwen) is er geen sprake van dubbeltelling. Een deel van de uitvoeringen van Holland Opera heeft plaatsgevonden in Rhijnauwen (gemeente Bunnik). Dat maakt voor de toerekening van de gebruikswaarde niet uit; voor bezoekers uit Amersfoort die naar Rhijnauwen gaan genereert die uitvoering op vergelijkbare wijze een gebruikswaarde als een uitvoering in Amersfoort zelf. Dat geldt uiteraard niet voor de bestedingen van deze bezoekers – die genereren economische waarde rondom Rhijnauwen (Bunnik of Utrecht) en niet in Amersfoort (zie hoofdstuk 7).

In tabel 5.5 wordt de gebruikswaarde van de Amersfoortse podiumkunstinstanties berekend op een vergelijkbare wijze als voor de musea. De totale gegeneraliseerde reis- en verblijfskosten bedragen ruim € 3,8 miljoen voor bezoekers uit de stad en € 4,4 miljoen voor bezoekers uit de rest van Nederland. De uiteindelijke gebruikswaarde en bijdrage aan de totale welvaartwinst daarvan is € 236.000 voor de stad Amersfoort en € 274.000 voor de rest van Nederland.

Tabel 5.5 De gebruikswaarde van de podia in Amersfoort voor bezoekers uit de stad Amersfoort en uit de rest van Nederland

	Uit Amersfoort	Uit rest Nederland
Kosten verblijf en bezoek	€ 51,82	€ 51,82
Kosten reis	€ 3,05	€ 9,02
Totaal	€ 54,87	€ 60,84
Aantal bezoekers	68.980	71.978
Totale reis- en verblijfskosten	€ 3,8 miljoen	€ 4,4 miljoen
Consumentensurplus	€ 0,95 miljoen	€ 1,1 miljoen
Netto gebruikswaarde	€ 236.000	€ 274.000

Film

De totale gegeneraliseerde reis- en verblijfskosten van bezoekers aan de gesubsidieerde film bedragen € 2,3 miljoen voor bezoekers uit Amersfoort en ruim € 1,1 miljoen voor bezoekers uit de rest van Nederland (zie tabel 5.6). De gebruikswaarde over het consumentensurplus hiervan bedraagt € 141.000 voor bezoekers uit de stad Amersfoort. Voor bezoekers uit de rest van Nederland is dat € 70.000.

Tabel 5.6 De gebruikswaarde van film in Amersfoort voor bezoekers uit de stad Amersfoort en uit de rest van Nederland

	Uit Amersfoort	Uit rest Nederland
Kosten verblijf en bezoek	€ 35,37	€ 35,37
Kosten reis	€ 2,39	€ 7,41
Totaal	€ 37,75	€ 42,78
Aantal bezoekers	59.771	26.325
Totale reis- en verblijfskosten	€ 2,3 miljoen	€ 1,1 miljoen
Consumentensurplus	€ 564.000	€ 280.000
Netto gebruikswaarde	€ 141.000	€ 70.000

5.5 De totale gebruikswaarde van het culturele aanbod

Tabel 5.7 toont het overzicht van de resultaten van de berekeningen in de vorige paragraaf. De totale gebruikswaarde van het (gesubsidieerde) aanbod in de stad Amersfoort bedraagt bijna € 1,0 miljoen. Omdat de gebruikswaarde samenhangt met het aantal bezoekers komt het grootste deel hiervan voor rekening voor de podiumkunsten (€ 500.000).

Meer dan de helft van de gebruikswaarde komt buiten de stad terecht. Dat is vooral het gevolg van het grote aantal bezoekers van buiten de stad Amersfoort aan de musea en de podiumkunsten. Voor een belangrijk deel komt deze gebruikswaarde terecht in gemeenten in de omgeving van Amersfoort.

Van de ruim € 460.000 van de gebruikswaarde die in de stad zelf terechtkomt is ongeveer de helft voor rekening van de podiumkunsten. De gebruikswaarde van film voor de stad is met ruim € 140.000 groter dan van de musea. Dat komt omdat een relatief groot deel van de bezoekers van de musea van buiten de stad komt waardoor ook een groot deel van de gebruikswaarde voor rekening komt van bezoekers uit de rest van Nederland.

Tabel 5.7 De gebruikswaarde van cultuur in Amersfoort

	Amersfoort	Rest Nederland	Totaal
Musea	€ 89.000	€ 183.000	€ 272.000
Podiumkunsten	€ 236.000	€ 274.000	€ 510.000
Film	€ 141.000	€ 70.000	€ 211.000
Totaal	€ 466.000	€ 527.000	€ 993.000

6 Optiewaarde

In hoofdstuk 2 bleek dat cultuur over het algemeen een prominente rol speelt in de concurrentiepositie van steden. Steden met een groot en gevarieerd cultureel aanbod zijn over het algemeen ook populaire woonsteden. Die steden hebben de grootste aantrekkingskracht op verhuizende huishoudens, met in hun kielzog bedrijven. Zo gaat het in die steden ook economisch vaak beter.

Het feit dat mensen graag in steden wonen met een groot en gevarieerd cultureel aanbod komt tot uitdrukking in de optiewaarde; de waarde die mensen hechten aan de mogelijkheid om (spontaan, op elk moment van de dag en week) een culturele activiteit te beleven. Die optiewaarde vertaalt zich in een grotere betalingsbereidheid voor een (woon)locatie in de buurt van culturele instellingen en activiteiten en kan worden uitgerekend met de zogenoemde hedonische prijsmethode.

6.1 De hedonische prijsanalyse

De hedonische prijsmethode is de wetenschappelijk gangbare methode om de (positieve of negatieve) waarde van *amenities*, waarvoor geen eigen markt bestaat waarop een prijs tot stand komt, in te schatten.³⁰ De hedonische prijsmethode gaat ervan uit dat mensen de voor- en nadelen van een bepaalde woonlocatie meewegen in hun bereidheid om te betalen voor een woning op zo'n locatie.³¹ De aanwezigheid van kunst, cultuur en erfgoed in de (nabijheid van de) woonomgeving zijn factoren die de woningprijzen positief kunnen beïnvloeden.

Om de optiewaarde van het culturele aanbod in Amersfoort te kunnen berekenen is zo'n hedonische prijsanalyse uitgevoerd. Daarmee is gekeken naar de verschillen in grond- en huizenrijzen op alle woonlocaties (op 4-positie-postcodeniveau) in Nederland. Met een regressieanalyse is

³⁰ De onderzoekers die dit onderzoek hebben uitgevoerd hebben op deze manier eerder bijvoorbeeld met succes het effect van overstromingsrisico op de huizenprijzen in Nederland geïsoleerd van het prijseffect van andere kenmerken, zie; M. Bosker, H. Garretsen, G. Marlet, C. van Woerkens, 2017: Nether Lands. Evidence on the price and perception of rare natural disasters, in: Journal of the European Economic Association (accepted).

³¹ S. Rosen, 1974: Hedonic prices and implicit markets: product differentiation in pure competition, in: Journal of Political Economy, 82, pp.34-55; J. Roback, 1982: Wages, rents, and the quality of life, in: Journal of political economy, 90, p.1257-1278.

vervolgens achterhaald welke factoren die verschillen verklaren. Daarmee wordt niet alleen duidelijk welke factoren (statistisch significant) samenhangen met de verschillen in huizenprijzen tussen woonlocaties, maar ook wat de bereidheid van mensen is om voor die factoren – zoals (culturele) voorzieningen – te betalen (*willingness to pay*, WTP). Daarmee vormt het hedonische prijsmodel een onmisbaar ingrediënt voor een berekening van de maatschappelijke baten van cultuur in Amersfoort.

Als basis voor dit deel van het onderzoek is een model gebruikt uit eerder onderzoek naar de aantrekkingskracht van steden,³² en uit een samenwerkingsproject met het Centraal Planbureau over de waarde van ‘stad en land’.³³ De laatste versie van de resultaten uit dat model zijn recent gepubliceerd in *Regional Studies*.³⁴ Aan dat model zijn – voor zover nodig – verschillende indicatoren voor het culturele aanbod in steden toegevoegd. Daarvan is gekeken of en in welke mate die een bijdrage leveren aan de verklaring van verschillen in huizen- en grondprijzen in Nederland. Het resultaat is gestileerd weergegeven in tabel 6.1.³⁵

³² G.A. Marlet, 2009: De aantrekkelijke stad (VOC Uitgevers, Nijmegen); H. Garretsen, G. Marlet, 2016: Amenities and the Attraction of Dutch Cities, in: *Regional Studies*, pp. 1-13.

³³ H. de Groot, G. Marlet, C. Teulings, W. Vermeulen, 2010: Stad en land (CPB, Den Haag).

³⁴ H. Garretsen, G. Marlet, 2017: Amenities and the Attraction of Dutch Cities, in: *Regional Studies*, 51, 5, pp. 724-736.

³⁵ Voor uitgebreide modelspecificaties en de bijbehorende coëfficiënten wordt verwezen naar bovenstaande studies.

Tabel 6.1 Welke omgevingskenmerken zijn van invloed op huizen- en grondprijzen Nederland?	
	Statistische samenhang met verschillen in huizen- en grondprijzen (op 4-positie- postcodeniveau)
ECONOMIE	
Bereikbaarheid van banen	+
Nabijheid treinstation	+
VOORZIENINGEN	
<i>Cultuur en erfgoed</i>	
Nabijheid uitvoeringen podiumkunsten	+
Nabijheid musea voor beeldende kunst	+
Nabijheid cultuurhistorische musea	+
Nabijheid filmhuizen	+
Historisch erfgoed (aandeel Rijksmonumenten)	+
<i>Overige voorzieningen</i>	
Nabijheid van het centrum van de stad	+
Nabijheid winkels voor dagelijkse boodschappen	+
Nabijheid winkels voor mode en luxe	+
Aantal cafés	+
Culinaire kwaliteit	+
Aanwezigheid universiteit	+
NATUUR	
Nabijheid Noordzeekust	+
Nabijheid natuurgebieden	+
Oppervlakte water in de woonomgeving	+
OVERLAST EN ONVEILIGHEID	
Overlast en onveiligheid (samengestelde index)	-
Geweldsmisdrijven	-

Een + betekent dat die factor positief samenhangt met de aantrekkingskracht van een stad.
Een - betekent dat die factor daar negatief mee samenhangt.

Uit die modelschatting blijkt dat naast de bereikbaarheid van banen (en de nabijheid van een treinstation) ook diverse stedelijke voorzieningen ertoe doen bij het verklaren van verschillen in huizenprijzen tussen woonlocaties in Nederland. Zo bieden de nabijheid van culturele voorzieningen, de nabijheid van winkels, het aantal cafés en de culinaire kwaliteit van de restaurants in de stad een significante verklaring. Daarnaast doet ook de ligging van een stad – en daarmee de bereikbaarheid van natuur vanuit de stad – ertoe. Van de zogenoemde *disamenities* blijken vooral de indicatoren

voor geweld in de stad en overlast en onveiligheid in de directe woonomgeving een negatieve invloed te hebben op de huizenprijzen.

Het culturele aanbod is dus een van de factoren die de verschillen in huizenprijzen – en dus de aantrekkingskracht van steden – bepaalt. Daarbij blijkt het vooral te gaan om het aanbod aan uitvoeringen in de podiumkunsten en *arthouse*film en om de nabijheid van musea voor beeldende kunst en cultuurhistorische musea. Ook de aanwezigheid van historisch erfgoed, afgemeten aan het aantal Rijksmonumenten in de buurt, biedt een significante verklaring voor de waarde van een woonlocatie.

De nabijheid van commerciële bioscopen en de aanwezigheid van culturele festivals in de stad bleken niet statistisch significant samen te hangen met de verschillen in huizenprijzen. In het geval van commerciële bioscopen heeft dat mogelijk te maken met het feit dat deze voorzieningen behoren tot de basisinfrastructuur in steden, waardoor steden zich er niet mee onderscheiden. Om dezelfde reden blijkt de aanwezigheid van zwembaden en andere sportvoorzieningen bijvoorbeeld ook geen significante invloed te hebben op de huizenprijzen in de buurt.

6.2 Optiewaarde

Vervolgens kan op basis van de resultaten uit het model in paragraaf 6.1 worden berekend wat de optiewaarde van het culturele aanbod in Amersfoort de stad en haar omgeving jaarlijks aan welvaartswinst oplevert. Uit de hedonische prijsanalyse volgt dat mensen bereid zijn om meer te betalen voor een huis in de buurt van podia, gesubsidieerde filmhuizen en musea. Op basis van dat resultaat kan de optiewaarde van die culturele sectoren in Amersfoort worden ingeschat.

Een complicatie is dat uit de regressieanalyse bleek dat de indicatoren voor de nabijheid van uitvoeringen in de podiumkunsten en voor voorstellingen in gesubsidieerde filmhuizen sterk met elkaar samenhangen (de correlatiecoëfficiënt is 0,75, terwijl die tussen de nabijheid van uitvoeringen in de podiumkunsten en de nabijheid van musea slechts 0,28 is). Kennelijk bevinden die podia en filmhuizen zich in veel steden bij elkaar in de buurt, waardoor een statistisch onderscheid lastig is. Om die reden is de optiewaarde voor de podiumkunsten en de filmhuizen samen berekend.

Podiumkunsten en *arthouse*film

Voor het berekenen van de optiewaarde van de podiumkunsten en *arthouse*film in Amersfoort is gekeken hoeveel uitvoeringen op gesubsidieerde podia en gesubsidieerde filmhuizen zich in de nabijheid bevinden van (alle) woonlocaties (op 4-positie-postcodeniveau) in Amersfoort en daarbuiten. Er is daarbij rekening gehouden met de bereidheid om te reizen van de mensen die daar wonen voor een concert, theater- of filmvoorstelling.

Per woonlocatie in Amersfoort en daarbuiten is vervolgens – op basis van de coëfficiënt uit het model in paragraaf 6.1 – uitgerekend wat de bijdrage van de nabijheid van die uitvoeringen is aan de woningwaarde op die locaties. Dat is de optiewaarde van de nabijheid van het culturele aanbod. Omdat in een regressieanalyse wordt gecorrigeerd voor zoveel mogelijk overige factoren die van invloed zijn op huizenprijzen, wordt de kans zo klein mogelijk gemaakt dat het effect wordt overschat, maar honderd procent zekerheid bestaat er niet. Daarom is de optiewaarde alleen uitgerekend op basis van de voorraad koopwoningen, en niet voor de huurwoningen. Bovendien is gecorrigeerd voor het prijsopdrijvende effect van de hypotheekrenteaftrek in Nederland.

De totale optiewaarde van de Amersfoortse gesubsidieerde podia en filmhuizen die in deze MKBA zijn meegenomen komt uit op € 44,5 miljoen voor de stad Amersfoort en ruim € 15 miljoen voor de omliggende gemeenten. De bereidheid om te betalen voor een huis in de buurt van de gesubsidieerde Amersfoortse podia en filmhuizen is in totaal dus circa € 60 miljoen. Deze optiewaarde is de waarde die mensen hechten aan het bestaan van dit aanbod in de stad, nu en in de toekomst; het is de zogenoemde Netto Contante Waarde van de meerwaarde om in de buurt van het aanbod podiumkunsten te wonen. Omgerekend naar welvaartswinst per jaar bedraagt die optiewaarde: € 2,6 miljoen per jaar voor de inwoners van de stad.³⁶ De jaarlijkse welvaartswinst van de podiumkunsten en filmhuizen in Amersfoort voor de rest van Nederland (voornamelijk gemeenten in de directe nabijheid) bedraagt € 0,9 miljoen per jaar.

³⁶ Hierbij is het totale bedrag van € 44,5 miljoen omgerekend naar de waarde per jaar door gebruik te maken van een reële discontovoet van 4% en uit te gaan van een periode van 30 jaar.

Musea

Net als bij de podiumkunsten is er ook sprake van een significante samenhang tussen de nabijheid van musea voor beeldende kunst en de grond- en woningprijzen op woonlocaties in de buurt, zo bleek uit paragraaf 6.1.³⁷ Dat duidt erop dat mensen waarde hechten aan de mogelijkheid om een museum te bezoeken, of dat ze er waarde aan hechten dat familie, vrienden en andere gasten zo'n museum kunnen bezoeken, of dat ze simpelweg identiteit en status ontleen aan een woning in de buurt van een museum. Hoe dan ook, het simpele feit dat er musea in de buurt zijn, wordt door sommige mensen dus gewaardeerd. De mensen voor wie dit geldt, blijken vervolgens wel relatief dicht bij dat museum te willen wonen. De optiewaarde van musea is veel lokaler dan voor podia en doet zich volledig binnen de gemeentegrenzen voor.

Op basis van de resultaten uit het model uit paragraaf 6.1 en op dezelfde wijze berekend als hierboven voor de podiumkunsten komt de bereidheid om te betalen voor een huis in de buurt van de Amersfoortse musea uit op circa € 26,5 miljoen, wat overeenkomt met een jaarlijkse welvaartswinst van € 1,5 miljoen.³⁸ Dit bedrag slaat volledig in de stad zelf neer. Dat brengt de totale welvaartswinst die voortvloeit uit de optiewaarde die mensen hechten aan het culturele aanbod in Amersfoort op € 5 miljoen per jaar, waarvan €4,1 miljoen neerslaat in de stad en ruim € 0,9 miljoen daarbuiten (zie tabel 6.2).

Tabel 6.2 De optiewaarde van het culturele aanbod in Amersfoort (in miljoenen euro's)

	Stad Amersfoort	Rest Nederland
Podiumkunsten en filmhuizen	2,6	0,9
Musea	1,5	0
Totaal	4,1	0,9

De analyses in dit hoofdstuk lieten zien dat de optiewaarde van het culturele aanbod in Amersfoort zich beperkt tot de gesubsidieerde podiumkunsten en

³⁷ Zie ook: G. Marlet, J. Poort, C. van Woerkens, 2011: De schat van de stad. Welvaartseffecten van de Nederlandse musea (Atlas voor gemeenten, Utrecht).

³⁸ Hierbij is het totale bedrag van € 26,5 miljoen omgerekend naar de waarde per jaar door gebruik te maken van een reële discontovoet van 4% en uit te gaan van een periode van 30 jaar.

filmhuizen enerzijds en de musea anderzijds. Bovendien bleek dat die optiewaarde van de Amersfoortse musea minder hoog is dan de optiewaarde van de podiumkunsten. De reden daarvoor is dat de meeste mensen bereid zijn om verder te reizen voor musea dan voor podiumkunsten, waardoor ze daar in hun verhuisbeslissing veel minder rekening mee hoeven te houden. Museumbezoek is voor de meeste mensen een uitje, een dagtrip, terwijl het bezoek aan een concert of theatervoorstelling tot het reguliere uitgaansleven van de stedelijke bevolking behoort. Daarom houden de meeste mensen bij hun woonplaatskeuze meer rekening met de nabijheid van podia en filmhuizen dan met de nabijheid van musea en leveren musea buiten de woonplaats geen meetbare optiewaarde op. Voor de mensen die daar wel rekening mee houden geldt dat ze dan wel in de directe omgeving van een museum willen wonen – terwijl een podium ook wat verder mag staan. Dat zorgt ervoor dat de optiewaarde van musea veel dichterbij de locatie van de musea neerslaat dan bij podia.

7 Economische waarde

De economische waarde van kunst en cultuur bestaat voor een belangrijk deel uit de bestedingen van toeristen en dagjesmensen die zonder het aanbod kunst en cultuur niet naar de stad Amersfoort waren gekomen. Daar bovenop komen dan nog werkgelegenheidseffecten van de sector zelf, hoewel deze maar voor een beperkt deel mogen worden meegerekend bij de maatschappelijke effecten. In de eerste paragraaf van het hoofdstuk wordt ingegaan op de effecten van bestedingen door toeristen en dagjesmensen, in de tweede paragraaf op de werkgelegenheidseffecten en de laatste paragraaf laat het overzicht van de totale economische waarde van het gesubsidieerde culturele aanbod in Amersfoort zien.

7.1 Bestedingen door toeristen en dagjesmensen

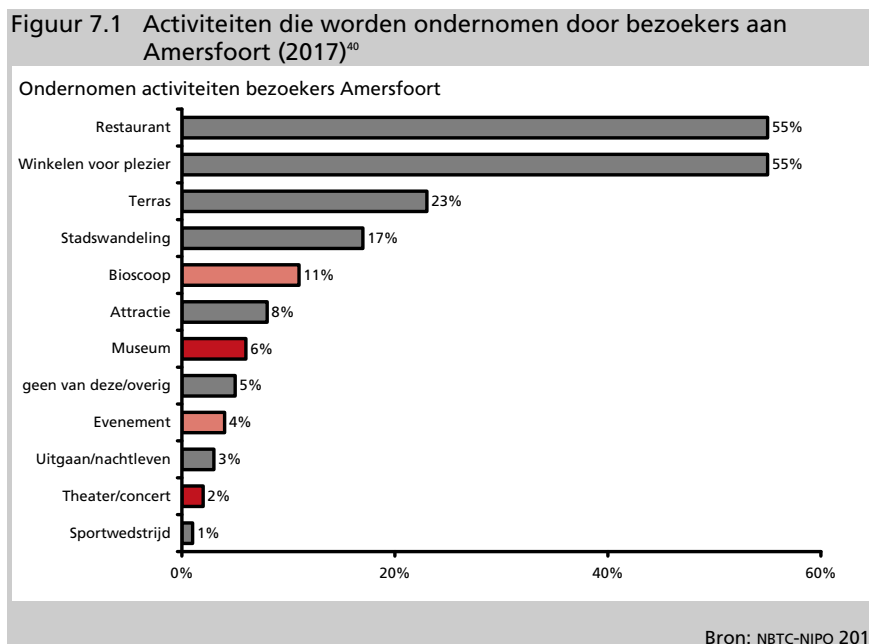
Het aanbod cultuur is, naast bijvoorbeeld winkelen of horecabezoek, één van de belangrijkste redenen voor mensen om een stad te bezoeken. Dat geldt ook voor Amersfoort, zo blijkt uit een onderzoek van NBTC-NIPO³⁹ uit 2018. In deze enquête is aan toeristische bezoekers van steden (die elders in Nederland wonen) onder andere gevraagd wat de belangrijkste ondernomen activiteiten en belangrijkste redenen voor het bezoek waren.

Een deel van de bezoekers (van buiten de stad) aan Amersfoort bezoekt een culturele instelling of activiteit. Figuur 7.1 laat zien dat 6% van de bezoekers een museum bezoekt en 2% een theater of concert. Daarnaast gaat 11% van de bezoekers naar een bioscoop (wat zowel De Lieve Vrouw als een niet gesubsidieerde bioscoop kan zijn) en 4% naar een evenement (waar zowel culturele als niet-culturele evenementen onder vallen). Voor een omvangrijk deel vormt het bezoeken van een culturele instelling dus één van de activiteiten die ze in de stad hebben ondernomen.

Veel bezoekers combineren uiteraard activiteiten: bijvoorbeeld door behalve het bezoek aan een museum ook te gaan lunchen of dineren in een restaurant. Het is dan ook lastig om op basis van figuur 7.1 te bepalen welk aandeel van de bezoekers niet was gekomen zonder cultuur: mensen die

³⁹ NBTC-NIPO research, 2018: Toeristisch bezoek aan steden 2017.

aangeven bijvoorbeeld ook een museum te bezoeken waren wellicht zonder dat museum wel gaan winkelen in de stad.

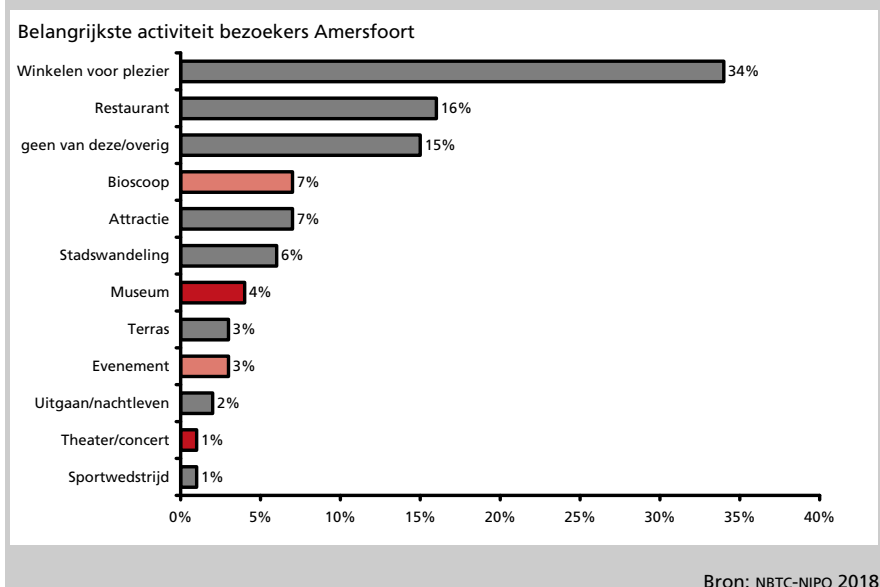
Figuur 7.2 laat zien wat de *belangrijkste* reden voor het bezoek aan de stad was. Hierbij is het aannemelijk dat dit een indicatie geeft welk deel van de bezoekers zonder het cultuuraanbod of het winkelaanbod niet naar Amersfoort zou zijn gekomen. Als de belangrijkste reden voor het bezoek aan een stad immers winkelen of een bezoek aan een theater is, dan is het waarschijnlijk dat zonder winkels of theaters deze mensen naar een andere stad zouden gaan waar dat aanbod er wel is.

Het aandeel mensen dat als belangrijkste reden een bezoek aan een museum of theater/concert geeft, is respectievelijk 4% en 1%. Daarmee verschilt dit niet veel van het aandeel mensen dat aangeeft dat het bezoeken van een museum of theater/concert één van de ondernomen activiteiten was (respectievelijk 6% en 1%). Dit impliceert dat voor bezoekers van buiten de stad die een culturele instelling bezoeken dit vaak ook de belangrijkste reden

⁴⁰ Omdat een bezoeker veelal meer dan één activiteit onderneemt zijn meerdere antwoorden mogelijk. De percentages tellen dan ook niet op tot 100%.

was voor dit bezoek. Daarmee is het aannemelijk dat zonder het culturele aanbod (het grootste deel van) deze bezoekers niet waren gekomen. Dat is op zich goed te verklaren want voor een theatervoorstelling of concert moet over het algemeen van te voren een kaartje worden gekocht. Een museumbezoek is in veel gevallen een hoofddoel voor een dagje uit en vaak niet iets dat spontaan als extra activiteit naast het winkelen of naar een restaurant gaan wordt bedacht. Voor restaurantbezoek, *fun shopping* of naar een terras gaan, is het verschil in percentages tussen figuur 7.1 en 7.2 veel groter; dat zijn dus activiteiten die mensen vaak ook hebben ondernomen terwijl ze voor een ander doel kwamen.

Figuur 7.2 Belangrijkste reden⁴¹ voor een bezoek aan Amersfoort (2017)

Naast bezoekers uit de rest van Nederland zijn er ook buitenlandse toeristen die een bezoek brengen aan culturele instellingen in Amersfoort. Het culturele aanbod en de historie zijn voor een deel van de buitenlandse toeristen de belangrijkste reden om naar Nederland te komen. Zo bezoekt 41% van alle internationale toeristen een museum en vormt museumbezoek

⁴¹ De categorie 'overig' bestaat uit het bezoeken van een sportwedstrijd, attractie, spa/wellness en de brede categorie 'overig' (inclusief familie of vriendenbezoek) of geen specifieke reden.

de belangrijkste ondernomen activiteit voor 6% van alle toeristen.⁴² Dat impliceert dat zonder het culturele aanbod (in dit geval musea) in Nederland een deel van de buitenlandse toeristen waarschijnlijk niet was gekomen. Tegelijkertijd betekent dit ook dat een groot deel van de buitenlandse toeristen dat een museum heeft bezocht ook zonder dat museum wel was gekomen, maar bijvoorbeeld minder lang was gebleven of wat anders was gaan doen. Het is dan ook aannemelijk dat in elk geval een deel van de buitenlandse toeristen niet of minder lang in Amersfoort zou zijn geweest als er geen cultureel aanbod zou zijn geweest.

In totaal trok het gesubsidieerde culturele aanbod in Amersfoort in 2017 ruim 160.000 bezoekers uit de rest van Nederland⁴³ en ruim 6000 buitenlandse bezoekers (zie tabel 7.1). Het grootste deel van hen bezocht een museum of een uitvoering in de podiumkunsten. Het is aannemelijk dat de bezoekers uit de rest van Nederland zonder cultureel aanbod niet naar Amersfoort zouden zijn gekomen, maar naar een andere stad waren gegaan. Zoals gezegd is voor verreweg de meeste bezoekers van culturele instellingen dat bezoek ook de belangrijkste reden om naar de stad te komen.

Voor de buitenlandse bezoekers is dat minder eenduidig. Een deel van de buitenlandse bezoekers zal specifiek voor het culturele aanbod zijn gekomen (bijvoorbeeld vanwege 100 jaar De Stijl). Zonder cultureel aanbod zouden deze toeristen niet naar Nederland of in elk geval niet naar Amersfoort zijn gekomen. Voor een ander deel van de toeristen zal het bezoek aan een museum onderdeel zijn van een stedentrip naar Amersfoort of onderdeel zijn van een dagje Amersfoort binnen een vakantie in Nederland. Zonder cultureel aanbod zou het verblijf in Amersfoort dan mogelijk korter zijn geweest, maar het is niet aannemelijk dat zij zonder cultureel aanbod helemaal niet in Nederland of Amersfoort waren geweest. Daarom is er niet vanuit gegaan dat de buitenlandse bezoekers aan de culturele instellingen helemaal geen vakantie in Nederland of Amersfoort zouden hebben gevierd zonder cultureel aanbod, maar dat hun verblijf een dag korter zou zijn geweest.

⁴² NBTC, 2016: De internationale bezoeker: Cultuur (NBTC, Den Haag).

⁴³ Hierbij zijn de bezoekers aan de uitvoeringen van Holland Opera in Rhijnauwen niet meegenomen omdat de economische baten hiervan in de gemeente Bunnik of Utrecht terecht zijn gekomen.

Tabel 7.1 Bezoekers uit de rest van Nederland en het buitenland

	Bezoekers rest Nederland	Bezoekers uit het buitenland
Podiumkunsten	62.918	228
Musea	71.316	6042
Film	26.325	0
Totaal	160.559	6270

De gemiddelde bezoeker van buiten de stad (uit Nederland) besteedt € 50,20 per bezoek.⁴⁴ Een gemiddelde buitenlandse bezoeker besteedt € 121,22 per dag.⁴⁵ Uitgaande van deze bedragen komen de totale bestedingen in Amersfoort door bezoekers die zonder het culturele aanbod niet waren gekomen uit op € 8,8 miljoen, waarvan € 8,1 miljoen voor rekening komt van binnenlandse bezoekers en € 0,7 miljoen voor rekening van buitenlandse bezoekers (zie tabel 7.2).

Tabel 7.2 Totale additionele bestedingen door bezoekers aan (gesubsidieerde) culturele instellingen

	Bezoekers rest Nederland	Bezoekers uit buitenland	Totaal
Podiumkunsten	€ 3,2 miljoen	€ 0,03 miljoen	€ 3,2 miljoen
Musea	€ 3,6 miljoen	€ 0,7 miljoen	€ 4,3 miljoen
Film	€ 1,3 miljoen	€ 0	€ 1,3 miljoen
Totaal	€ 8,1 miljoen	€ 0,7 miljoen	€ 8,8 miljoen

Bestedingen zijn echter niet hetzelfde als welvaartswinst. Onder welvaartswinst wordt verstaan: de additionele winst (na aftrek van alle kosten) van bedrijven en de belastingopbrengsten voor gemeente en Rijk. In lijn met eerder onderzoek naar de maatschappelijke baten van cultuur is ervan uitgegaan dat 5% welvaartswinst is in de vorm van bedrijfswinst van

⁴⁴ NBTC-NIPO, 2018: Toeristisch bezoek aan steden 2017

⁴⁵ NBTC-NIPO, 2014: Continu vakantie onderzoek, en NBTC, 2014: Onderzoek inkomend toerisme. De bedragen zijn een gewogen gemiddelde van de uitgaven van dagbezoekers en verblijfstoeristen. Buitenlandse dagbezoekers zijn (vaak) bezoekers die elders in Nederland verblijven (vaak Amsterdam) en bijvoorbeeld een dag in Amersfoort doorbrengen.

ondernemers.⁴⁶ Het gaat hier overigens niet om de bruto winstmarge op de verkoop, maar de netto overwinst na aftrek van alle vaste kosten en kapitaallasten. Buitenlandse bezoekers brengen hiernaast ook additionele belastingopbrengsten op, wat eveneens een welvaartswinst is. Het gaat daarbij hoofdzakelijk om belastingen zoals de btw en accijnzen, die in de landelijke schatkist vloeien. Deze belastingopbrengsten gelden alleen als welvaartswinst bij bestedingen van buitenlandse bezoekers. Bij binnenlandse bezoekers gaat om het een verschuiving van de uitgaven, wat voor de landelijke schatkist niet uitmaakt.

De jaarlijkse welvaartswinst voor de stad Amersfoort komt dan in totaal uit op ruim € 0,4 miljoen (5% van de totale additionele bestedingen) – zie tabel 7.3. Daarvan is verreweg het grootste deel afkomstig van binnenlandse bezoekers. Voor de rest van Nederland is dat deel juist welvaartsverlies omdat deze bestedingen anders elders in Nederland waren gedaan. Hoewel er nog wel additionele inkomsten voor het Rijk zijn vanuit de belastingopbrengsten van bestedingen door buitenlandse bezoekers is het netto resultaat voor de rest van Nederland negatief: -€ 0,3 miljoen.

Tabel 7.3 Welvaartswinst van bestedingen door bezoekers uit de rest van Nederland en het buitenland

	Amersfoort	Rest Nederland	Totaal
Podiumkunsten	€ 159.000	-€ 155.000	€ 4000
Musea	€ 216.000	-€ 106.00	€ 110.000
Film	€ 66.000	-€ 66.000	€ 0
Totaal	€ 441.000	-€ 327.000	€ 114.000

7.2 Directe werkgelegenheidseffecten

Naast het effect van bestedingen door toeristen en dagjesmensen gaan er van de culturele sector ook werkgelegenheidseffecten uit (zie hoofdstuk 4). Op basis van jaarverslagen, informatie op de websites en navraag bij de instellingen is de inschatting dat de werkgelegenheid in totaal 94

⁴⁶ G. Marlet, J. Poort en C. van Woerkens, 2011: De Schat van de Stad (Atlas voor gemeenten en SEO, in opdracht van de Nederlandse Museumvereniging).

voltijdbanen (fte) bedraagt. Omdat een omvangrijk deel van de banen bestaat uit deeltijdbanen (soms ingevuld door oproepkrachten) is het totaal aantal banen groter dan het aantal fte.

Deze werkgelegenheid mag niet zomaar worden meegerekend in een maatschappelijke effectenstudie. De cruciale vraag is wat de mensen in deze banen zouden hebben gedaan als de instellingen waar ze werken niet zouden hebben bestaan. Het is niet aannemelijk dat ze allemaal voor de rest van hun leven werkloos thuis zouden zitten. Sterker nog: het uitgangspunt is dat ze (zeker op lange termijn) in principe allemaal elders een andere baan zouden hebben gehad: buiten Amersfoort of in een andere sector. De reden hiervoor is dat inwoners (en een deel van de bezoekers van Amersfoort) in de hypothetische situatie dat er geen cultuur zou zijn iets anders in hun vrije tijd doen (bijvoorbeeld extra naar een restaurant gaan) en niet thuis op de bank gaan zitten. Deze bestedingen zouden dan ook voor extra vraag naar arbeid hebben gezorgd, waardoor bijvoorbeeld de medewerker in Flint in dat geval in een restaurant zou hebben gewerkt. Er zal met andere woorden in de situatie zonder cultuur vooral een verschuiving van banen plaatsvinden naar andere sectoren.⁴⁷

Het is wel redelijk te veronderstellen dat werknemers die nu kiezen voor een baan in de culturele sector (bij één van de gesubsidieerde instellingen) daar kennelijk productiever zijn dan in een alternatieve baan. Het verschil in productiviteit is als welvaartswinst van een baan te beschouwen. De omvang van dat verschil wordt in een aantal studies⁴⁸ geschat op 5% tot 10%. Uitgaande van een productiviteitsverschil van 5%, de gemiddelde toegevoegde waarde per arbeidsjaar,⁴⁹ zou dat op een bedrag van € 2900 per fte uitkomen (zie tabel 8.4)

Op een totaal van ongeveer 94 fte betekent dat een welvaartswinst van € 273.000. Tabel 7.5 laat de verdeling per sector zien. De economische waarde via de werkgelegenheid in de sector varieert van een kleine € 50.000 voor film tot bijna € 160.000 in de podiumkunsten.

⁴⁷ Zie ook: G. Romijn en G. Renes, 2013: Algemene Leidraad voor maatschappelijke kosten-batenanalyse (CPB/PBL, Den Haag) - pagina 67.

⁴⁸ Zie: B. Hof, J.A. Korteweg en J. Poort, 2006: Baten in beeld: Uitwerking 'Kengetallen kosten-batenanalyse Beelden voor de toekomst' (SEO, Amsterdam), en: C. Koopmans e.a., 2017: Baten van Monumentenzorg (SEO/Atlas voor Gemeenten, Amsterdam/Utrecht).

⁴⁹ Op basis van de totale bruto toegevoegde waarde en arbeidsvolume in de sector 'Cultuur, recreatie en overige diensten' voor de provincie Utrecht over het jaar 2015 (Bron: CBS).

Tabel 7.4 Inschatting gemiddelde welvaartswinst per fte

Toegevoegde waarde per arbeidsjaar (fte)	€ 58.000
Productiviteitsverschil ten opzichte van eerste alternatieve baan	5%
Welvaartswinst per baan	€ 2900

Bron: CBS; Atlas voor gemeenten

Tabel 7.5 Economische waarde van de werkgelegenheid in de (gesubsidieerde) culturele sector

Sector	Waarde
Musea	€ 71.000
Podiumkunsten	€ 159.000
Film	€ 43.000
Totaal	€ 273.000

7.3 Totale economische waarde

De totale economische waarde van het gesubsidieerde cultuuraanbod in Amersfoort bedraagt € 0,7 miljoen voor de stad (zie tabel 7.6) waarvan het grootste deel is toe te schrijven aan de musea en podiumkunsten. Een deel van deze economische waarde voor de stad is een verschuiving uit de rest van Nederland (zie paragraaf 7.1), waardoor er sprake is van een netto verlies van € 0,3 miljoen voor de rest van Nederland. Voor Nederland als geheel bedraagt de economische waarde een kleine € 0,4 miljoen.

De economische baten zijn voor de musea beduidend hoger dan de gebruikswaarde. Dat is niet uitzonderlijk. Omdat musea relatief veel bezoekers van buiten de stad trekken, komt de gebruikswaarde voor een groot deel buiten de stad terecht, maar daar staat de welvaartswinst over de bestedingen van die bezoekers tegenover. In veel steden is de gebruikswaarde van de podia juist veel groter dan de economische waarde. In Amersfoort is de economische waarde van de podia ook groter dan de gebruikswaarde. Dat komt omdat de podia relatief veel bezoekers van

buiten de stad trekken. Omdat film juist relatief veel bezoekers uit de stad zelf trekt is de gebruikswaarde van film groter dan de economische waarde.

Tabel 7.6 De economische waarde van cultuur in Amersfoort

	Amersfoort	Rest Nederland	Totaal
Podiumkunsten	€ 318.000	-€ 155.000	€ 163.000
Musea	€ 286.000	-€ 106.000	€ 180.000
Film	€ 110.000	-€ 66.000	€ 44.000
Totaal	€ 714.000	-€ 327.000	€ 387.000

8 Sociale waarde

De sociale waarde heeft betrekking op de mogelijke effecten van cultuur (via bezoek of participatie) op onder andere onderwijsprestaties, gezondheid, arbeidsproductiviteit, sociale cohesie of leefbaarheid. In het bijzonder worden deze effecten verwacht van cultuureducatie op scholen en lessen/cursussen voor kinderen en volwassen in bijvoorbeeld wijkcultuurcentra. Dit laatste wordt ook wel amateurkunsteducatie genoemd.

8.1 Cultuureducatie en amateurkunsteducatie

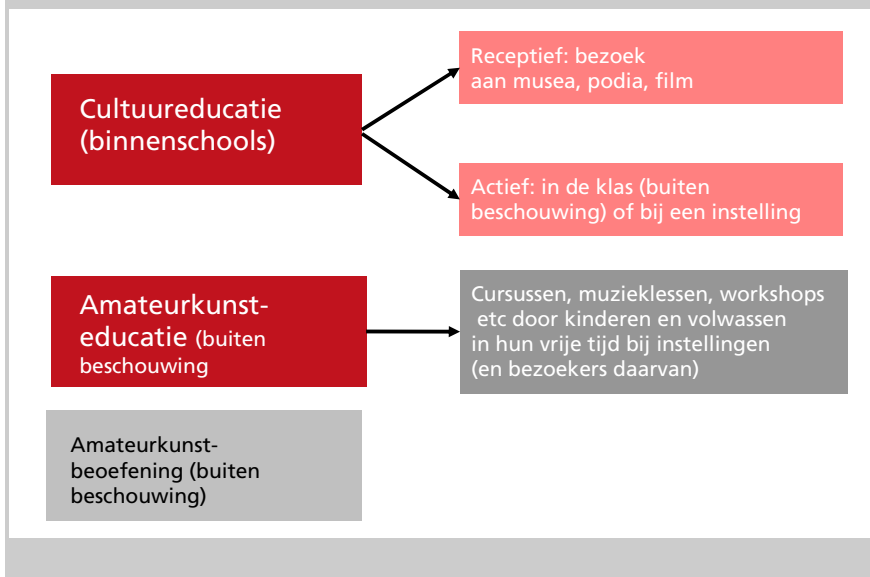
In deze MKBA wordt de sociale waarde van cultuureducatie (op scholen) via het bezoek aan of participatie via de gesubsidieerde culturele instellingen geschat. In figuur 9.1 is schematisch weergegeven wat wordt meegenomen in dit onderzoek. Op het gebied van (binnenschoolse) cultuureducatie worden twee onderdelen onderscheiden. Op de eerste plaats schoolbezoeken aan de culturele instellingen in de sectoren musea, podiumkunsten en film, ook wel ‘receptieve’ cultuureducatie genoemd. Op de tweede plaats ‘actieve’ cultuureducatie.⁵⁰ Daarbij gaat het om lessen/workshops/cursussen die leerlingen doen in de school (waarbij medewerkers van instellingen in de klas komen) of bij culturele instellingen zelf.⁵¹

Wat buiten beschouwing wordt gelaten is amateurkunsteducatie; deelnemers (volwassen en kinderen) aan cursussen, lessen en workshops, bijvoorbeeld via Scholen in de Kunst. Naast de gebruikswaarde voor de deelnemers is er hiervan ook een sociale waarde denkbaar. Amateurkunsteducatie, maar ook de *beoefening* van amateurkunst in de vorm van het zingen in koren of het spelen in symfonie-orkesten is in deze MKBA buiten beschouwing gelaten, maar zou net als cultuureducatie mogelijk onderwerp kunnen zijn van een aanvullende MKBA.

⁵⁰ In de praktijk lopen actief en receptief veelal door elkaar heen en vormen ze (soms) onderdeel van een leerlijn cultuureducatie.

⁵¹ Een groot deel van de cultuureducatie die op scholen wordt gegeven bestaat uiteraard ook uit lessen die plaatsvinden met de eigen docent, muzikleraar enzovoorts. De sociale waarde hiervan is echter niet toe te schrijven aan de culturele instellingen, maar aan de scholen zelf. Wel kan er een indirect effect zijn als kunst- en cultuurdocenten bijvoorbeeld cursussen volgen bij instellingen op het gebied van cultuureducatie. Dit effect is naar verwachting relatief klein: het gaat dan immers om het additionele effect van deze cursussen op de omvang van de sociale waarde van cultuureducatie in een situatie zonder deze cursussen.

Figuur 8.1 Cultuureducatie en amateurkunsteducatie in deze MKBA (in roze wat is meegenomen – voor zover in de instellingen in dit onderzoek)

8.2 Inschatting van de sociale waarde

Het belang dat (een deel van de) mensen hechten aan cultuureducatie is voor een deel gerelateerd aan de overtuiging of het idee dat cultuur een belangrijk onderdeel vormt van onderwijs voor kinderen en ontwikkeling in het algemeen – ongeacht de eventuele effecten op bijvoorbeeld schoolprestaties op andere gebieden.⁵²

De sociale waarde die in dit hoofdstuk centraal staat, gaat juist wel over de effecten op bijvoorbeeld gezondheid, onderwijsprestaties, welzijn of arbeidsmarktpositie. Er is een groot aantal studies verricht naar deze effecten.⁵³ In vrijwel alle gevallen is de conclusie dat kinderen en volwassen die cultuureducatie of amateurkunsteducatie volgen of hebben gevolgd het 'beter' doen (op bijvoorbeeld het gebied van arbeidsmarkt, schoolprestaties,

⁵² Tegelijkertijd zijn er ook mensen die hier een andere mening over hebben.

⁵³ Zie bijvoorbeeld: K. Loyd, 2017: Benefits of Art Education. A Review of the Literature. In: Scholarship and Engagement in Education 1 (1); B. Van Heusden, 2012: Wat leren we van cultuuronderwijs? (Kenniscentrum Cultuureducatie, Rotterdam); J. Ruiz, 2004: A literature Review of the evidence base for culture, the arts and sport policy (Social Research, Edinburgh).

gezondheid) dan kinderen en volwassenen die dat niet doen. Ook wordt veelal gekeken naar de mate waarin deelnemers meer zelfvertrouwen krijgen of betere sociale vaardigheden ontwikkelen.⁵⁴ De conclusies van vrijwel alle studies is dat het aannemelijk is dat er een sociale waarde uitgaat van actieve cultuurparticipatie.

Voor een deel zijn deze conclusies echter ook gebaseerd op ‘wensdenken’. Er is een aantal overkoepelende studies⁵⁵ die op systematische wijze deze onderzoeken vergelijken en veelal tot de conclusie komen dat de vermeende effecten van cultuureducatie of amateurkunsteducatie in de praktijk erg lastig aan te tonen zijn. Slechts weinig onderzoeken blijken daadwerkelijk uitgevoerd te zijn op een wetenschappelijk verantwoorde manier waardoor het echte bewijs van het bestaan van deze effecten zeer beperkt is. De voorzitter van de Engelse *Education Endowment Foundation*,⁵⁶ die een uitgebreid onderzoek hiernaar liet uitvoeren, beschrijft dit in het voorwoord van deze studie als volgt:⁵⁷ *“The wider attainment gains sometimes claimed for arts education are not as clear-cut as we might like them to be. The current state of the evidence-base linking arts education and attainment is weak.”*

Er zijn dan ook verschillende uitdagingen bij het goed vaststellen van de effecten van cultuureducatie. Op de eerste plaats is het erg lastig om goed te corrigeren voor het feit dat deelnemers aan cultuureducatie of amateurkunsteducatie vaak ook op andere factoren (zoals opleidingsniveau, inkomen of opleidingsniveau ouders, kenmerken van de school waar de leerling naartoe gaat) een betere uitgangspositie hebben dan volwassenen of kinderen die niet deelnemen. Er is sprake van een zogenaamd ‘selectie-effect’ waarbij mensen met een betere uitgangspositie ook vaker actief zijn op het gebied van amateurkunsteducatie en kiezen voor scholen waar cultuureducatie een grotere rol speelt. Het blijft dan altijd de vraag of de gemeten betere onderwijs- of arbeidsmarktprestaties daadwerkelijk het gevolg zijn van de gevolgde cursus of het museumbezoek of dat de gevolgde cursussen of het museumbezoek vooral een indicator zijn van gunstigere factoren op andere gebieden. Op de tweede plaats is het lastig om vast te

⁵⁴ Zie bijvoorbeeld: P. Taylor e.a., 2015: A review of the Social Impacts of Culture and Sport.

⁵⁵ Zie onder andere: E. Winner, T. Goldstein en S. Vincent-Lancrin, 2013: Art for art's sake? The impact of arts education. Centre for Educational Research and Innovation OECD (OECD, Parijs) en B. Huat See en D. Kokotsaki, 2015: Impact of arts education on the cognitive and non-cognitive outcomes of school-aged children. A review of evidence (Durham University, Durham).

⁵⁶ Een non-profit organisatie gericht op het verbeteren van onderwijsprestaties van leerlingen uit huishoudens met lage inkomens.

⁵⁷ B. Huat See en D. Kokotsaki, 2015: Impact of arts education on the cognitive and non-cognitive outcomes of school-aged children. A review of evidence (Durham University, Durham).

stellen in hoeverre een alternatieve invulling van een lesprogramma zoals het beoefenen van een sport, schaken of een vreemde taal leren niet tot gelijke effecten zou hebben geleid. Het blijft daardoor lastig om te bepalen of bijvoorbeeld het effect van muzieklessen voor kinderen wordt gemeten of eerder het effect van op een school zitten waar veel buitenschoolse activiteiten worden georganiseerd.

Om hier rekening mee te houden zouden idealiter mensen met zoveel mogelijke dezelfde achtergrond moeten worden vergeleken waarbij een deel wel en een deel niet heeft deelgenomen aan cultuureducatie of amateurkunsteducatie. Daarbij is het van groot belang dat rekening wordt gehouden met andere gevolgde activiteiten (zoals sport of opleiding), persoonskenmerken en kenmerken van de gevolgde lessen, workshops enzovoorts. Pas dan is het aannemelijk dat een gevonden verschil in bijvoorbeeld onderwijsprestaties ook daadwerkelijk toe te schrijven is aan cultuureducatie of amateurkunsteducatie.

De focus in dit hoofdstuk ligt op de sociale waarde van het bezoek van leerlingen aan culturele instellingen en niet van deelname van deze leerlingen aan bijvoorbeeld muzikles buiten schooluren. Het voordeel is dat leerlingen in principe ‘verplicht’ zijn mee doen en dat daardoor het bovengenoemde ‘selectie-effect’ mogelijk minder sterk een rol speelt. Het kan echter nog steeds zo zijn dat leerlingen met (ouders met) een sociaal-economische gunstigere achtergrond ook vaker naar scholen gaan waar meer aan cultuureducatie wordt gedaan. Dat maakt dat voor het inschatten van de sociale waarde van de instellingen in Amersfoort idealiter een studie zou plaatsvinden waarin de (ontwikkeling van de) onderwijsprestaties, arbeidsparticipatie en gezondheid van de deelnemers aan cultuureducatie in Amersfoort wordt vergeleken met andere leerlingen in Amersfoort. Voor een dergelijke studie zijn gedetailleerde data over deze deelnemers nodig en het is bovendien relatief tijdrovend.

Daarom wordt in dit onderzoek uitgegaan van kengetallen uit studies waarin wel op wetenschappelijk verantwoorde wijze een effect van cultuureducatie via scholen is vastgesteld. Daarmee is de impliciete aanname dat de gevonden gemiddelde effecten uit deze studies ook van toepassing zijn op de situatie in Amersfoort.⁵⁸

⁵⁸ Dit betekent in de praktijk dat er zowel een over- als een onderschatting van het effect kan plaatsvinden.

In een recente studie⁵⁹ onder Duitse adolescenten is gekeken naar de effecten van de mate waarin zij in hun vrije tijd hebben deelgenomen aan cultuuractiviteiten of sportactiviteiten of aan beide. Daarbij is op wetenschappelijk geavanceerde wijze gecorrigeerd voor andere kenmerken van deze adolescenten. Bovendien wordt er expliciet rekening gehouden met het feit dat vrije tijd besteed aan de ene activiteit (cultuur) ten koste gaat van de andere activiteit (sport) en de kenmerken van de ouders. Eén van de resultaten⁶⁰ is dat actieve deelname aan cultuur een positief effect heeft op studieresultaten en het later behaalde opleidingsniveau. Een vergelijkbare studie⁶¹ in Engeland onder 16-18-jarigen, waarin eveneens rekening is gehouden met kenmerken van ouders en de leerling, komt tot vergelijkbare conclusies.⁶²

Omdat een hogere opleiding zich in de rest van het werkende leven naar verwachting vertaalt in een hoger loon (en voor de overheid hogere belastinginkomsten en lagere uitkeringen) kan dit effect worden gemonetariseerd. In de Engelse studie is dat ook gedaan en deze berekening kwam op een totale welvaartsbaat van een kleine 3200 pond – de Netto Contante Waarde van het levenslange voordeel. Omgerekend naar de voordelen per jaar en in euro's komt dit op een jaarlijks terugkerend voordeel van rond de € 205 uit. Daar bovenop komt dan nog een jaarlijks terugkerende gezondheidsbaat. De totale sociale waarde bedraagt volgens deze studie dan een kleine € 220 per jaar voor scholieren die actief hebben deelgenomen aan amateurkunsteducatie. In deze studie wordt uitgegaan van een baat voor kinderen (tot en met 18 jaar) van € 220 per leerling per jaar indien hij of zij actief (voor langere periode) heeft deelgenomen aan cultuureducatie.

Voor passieve cultuureducatie (binnenschools) worden de resultaten van een eerdere studie naar de maatschappelijke baten van de zogenoemde Brede School gebruikt.⁶³ In dat onderzoek is gekeken naar het effect van die Brede

⁵⁹ C. Cabane, A. Hille, en M. Lechner, 2016: Mozart or Pelé? The effects of teenagers' participation in music and sports, in: *Labour Economics* 41: pp 90-103.

⁶⁰ Andere resultaten wezen er onder andere op dat de kans dat een adolescent culturele activiteiten ontplooit sterk samenhangt met sociaal-economische kenmerken van de ouders.

⁶¹ D. Fujiwara e.a., 2015: Further analysis to value the health and educational benefits of sport and culture. DCMS Research Report (Department for Culture, Media and Sport, Londen).

⁶² Gecontroleerd voor allerlei andere kenmerken was de kans dat iemand een universitaire of hbo-opleiding volgt 1% hoger voor iemand die heeft deelgenomen aan een vorm van cultuurparticipatie dan iemand die dat niet had gedaan.

⁶³ V. Larsen, G. Marlet (in samenwerking met Berenschot en Oberon), 2007: Maatschappelijke kosten-batenanalyse Brede School (Atlas voor gemeenten, Utrecht).

School op onderwijsprestaties, schooluitval, productiviteit, gezondheid en leefbaarheid in de wijk. De uiteindelijke maatschappelijke baten van een jaar Brede School zijn in dat onderzoek ingeschat op gemiddeld ongeveer € 7500 per leerling per jaar. In lijn met de eerder aangehaalde studie in Engeland blijkt het grootste deel van die maatschappelijke baten het gevolg te zijn van lagere schooluitval en (mede als gevolg daarvan) een kleinere kans op werkloosheid en een hogere productiviteit in het werkzame leven. Daarnaast zijn er vermeden kosten van (minder criminaliteit als gevolg van) minder schooluitval.

De Brede School heeft als doel om optimale ontwikkelingskansen voor kinderen te creëren. Uit het genoemde onderzoek blijkt dat er daarbij vijf speerpunten zijn: veiligheid, leerprestaties (waaronder taalvaardigheid), sociale vaardigheid, sporten & bewegen en kunst & cultuur. Er is echter niet bekend welke speerpunten in welke mate bijdragen aan de maatschappelijke baten van de Brede School. Daarom is ervan uitgegaan dat elk speerpunt daar in gelijke mate aan bijdraagt. Dat leidt tot de aanname dat het cultuuronderwijs op de Brede School verantwoordelijk is voor een vijfde van het maatschappelijke effect, ofwel circa € 1500 per leerling per jaar.

Dat gaat echter over cultuuronderwijs in zijn geheel en niet specifiek over een bezoek aan een museum of theater. Er wordt vanuit gegaan dat in het totale lesprogramma van dertig weken, één van deze dertig weken wordt ingevuld door museum- of theaterbezoek of een workshop in de klas. Dat zou betekenen dat in de praktijk eendertigste deel ofwel € 50 per leerling per jaar toe te schrijven is aan een bezoek aan een museum of theater.

8.3 Inschatting sociale waarde

Op basis van het aantal leerlingen en deelnemers en de eerder genoemde kengetallen is de totale sociale waarde globaal in te schatten. Deze blijkt op deze manier in totaal € 1,4 miljoen te bedragen. Het grootste deel daarvan komt voor rekening van de instellingen in de podiumkunsten.

Deze € 1,4 miljoen is echter niet hetzelfde als welvaartswinst – ook in een situatie zonder gesubsidieerd aanbod in Amersfoort is het waarschijnlijk dat een groot deel van leerlingen in Amersfoortse scholen musea of theaters hadden bezocht. Alleen zou dat in een andere stad zijn geweest.

Voor de berekening van de welvaartswinst is ervan uitgegaan dat dit voor 75% van de mensen (kinderen) het geval is. Wel is het aannemelijk dat onder andere vanwege langere reistijd de duur van een bezoek met leerlingen korter zou zijn en bijvoorbeeld de kans op aanvullende lesuren lager, waardoor het effect ook lager zou worden. Daarom is aangenomen dat het effect 75% bedraagt van het effect van een bezoek of cursus aan een in Amersfoort gevestigde instelling. Onder deze aannames komt de totale welvaartswinst via de sociale waarde uit op € 0,6 miljoen (zie tabel 8.1). Daarvan komt het grootste deel in Amersfoort zelf terecht: € 485.000 (tabel 8.2). Daarbij moet wel de kanttekening worden geplaatst dat deze berekening (als enige in dit onderzoek) niet gebaseerd is op de Amersfoortse empirie maar op kengetallen uit (internationale) studies en grove aannames. Deze uitkomst dient dan ook met voorzichtigheid te worden gehanteerd.

Tabel 8.1 De sociale waarde

		Aantal	Kental	Waarde	Welvaartswinst
Musea	Leerlingen	6781	€ 50	€ 339.000	€ 148.000
Podium-kunsten	Leerlingen	5627	€ 50	€ 281.000	€ 123.000
	Leerlingen (langdurige periode actief)	2564	€ 219	€ 562.000	€ 246.000
Film	Leerlingen	4242	€ 50	€ 212.000	€ 93.000
Totaal				€ 1.394.00	€ 610.000

Tabel 8.2 De sociale waarde voor de stad Amersfoort en de rest van Nederland

	Amersfoort	Rest Nederland
Podiumkunsten	€ 265.000	€ 104.000
Musea	€ 127.000	€ 21.000
Film	€ 93.000	
Totaal	€ 485.000	€ 125.000

9 Maatschappelijke kosten en baten

Nu alle maatschappelijke baten van het culturele aanbod in Amersfoort in beeld zijn, is het mogelijk om die in verband te brengen met de maatschappelijke kosten; de subsidies die de gemeente , maar ook het Rijk, de provincie en andere partijen aan de Amersfoortse instellingen verstrekken. De totale structurele uitgaven aan de in dit onderzoek meegenomen culturele instellingen vanuit de gemeente Amersfoort bedroegen in 2017 bijna € 5,3 miljoen. Daarnaast was er sprake van ruim € 0,2 miljoen aan incidentele subsidies. Het totale subsidiebedrag bedroeg daarmee € 5,5 miljoen.

Tegenover deze € 5,5 miljoen aan subsidies (de maatschappelijke kosten) staan de in de vorige hoofdstukken berekende maatschappelijke baten. De som hiervan zijn de totale maatschappelijke baten van het (in dit onderzoek meegenomen) gesubsidieerde cultuuraanbod voor de stad Amersfoort en die bedragen € 5,8 miljoen (zie tabel 9.1). Dat resulteert in een positief maatschappelijke saldo van € 0,3 miljoen. Het maatschappelijke rendement op de cultuuruitgaven van de gemeente ligt daarmee rond de vijf procent; die uitgaven zijn vanuit welvaartseconomisch perspectief dan ook te rechtvaardigen.

Tabel 9.1 De totale maatschappelijke baten van het culturele aanbod in Amersfoort voor de stad (€ miljoen)

	Podium- kunsten	Film	Musea (incl. presentatie- instellingen)	Totaal
Gebruikswaarde	0,24	0,14	0,09	0,47
Optiewaarde	2,57		1,53	4,10
Economische waarde	0,32	0,11	0,29	0,71
Sociale waarde	0,26	0,09	0,13	0,48
Bestaanswaarde			+PM	+PM
Totaal	3,74		2,03	5,77+PM

Bron: Atlas voor gemeenten

Naast de gemeente draagt ook het Rijk een deel van de kosten bijvoorbeeld via subsidiëring vanuit het Fonds Podiumkunsten. In totaal ontvangen de meegenomen instellingen € 544.000 subsidies van het Rijk.⁶⁴ Daar staat tegenover dat een deel van de baten ook terechtkomt in de rest van Nederland, in het bijzonder in de regio rond Amersfoort – in totaal ruim € 1,3 miljoen (zie tabel 9.2). Dit resulteert in een positief maatschappelijk saldo voor de rest van Nederland € 0,8 miljoen (zie tabel 9.3) dat vooral in de direct omliggende gemeenten terechtkomt via de optiewaarde en de gebruikswaarde.

Tabel 9.2 De totale maatschappelijke baten van het culturele aanbod in Amersfoort voor de rest van Nederland (€ miljoen)

	Podium- kunsten	Film	Musea (incl. presentatie- instellingen)	Totaal
Gebruikswaarde	0,27	0,07	0,18	0,53
Optiewaarde	1,00		0,0	1,00
Economische waarde	-0,16	-0,07	-0,11	-0,33
Sociale waarde	0,10		0,02	0,12
Bestaanswaarde			+PM	
Totaal	1,23		0,10	1,33

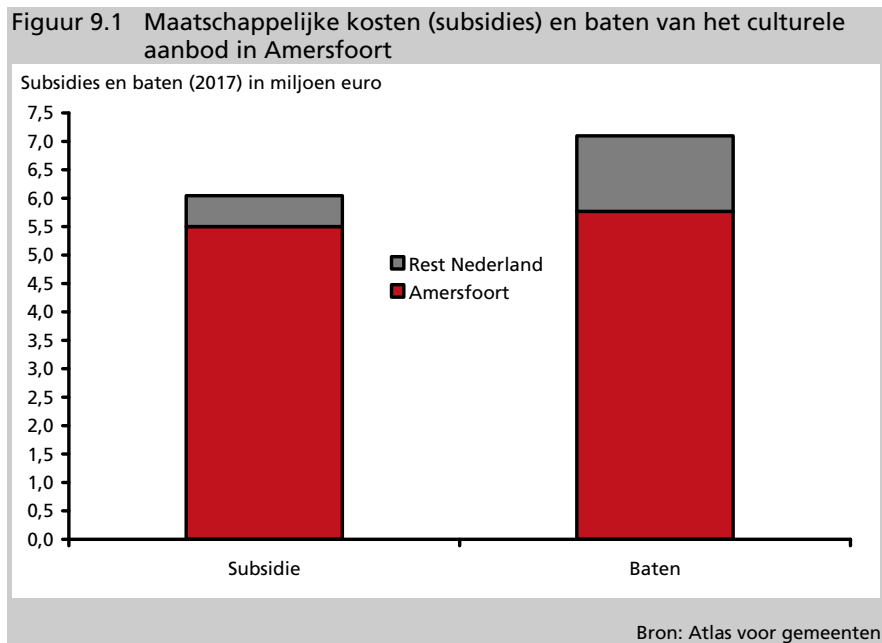
Bron: Atlas voor gemeenten

Tabel 9.3 Maatschappelijke kosten en baten van het culturele aanbod in Amersfoort voor Nederland als geheel (€ miljoen)

	Subsidies	Baten	Saldo
Stad Amersfoort	5,50	5,77	0,27
Rest van NL	0,54	1,33	0,78
Totaal	6,04	7,10	1,05

Bron: Atlas voor gemeenten

⁶⁴ Indirect wordt een deel van deze subsidies via belastingen uiteraard ook door de inwoners en bedrijven uit de stad Amersfoort betaald.

Bijlage: instellingen in dit onderzoek

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de door de gemeente Amersfoort gesubsidieerde culturele instellingen die zijn meegenomen in dit onderzoek, de omvang van de subsidie die ze in 2017 ontvingen van de gemeente en het totaal aantal bezoeken in 2017. Het aantal bezoeken bestaat uit reguliere bezoekers en is exclusief bezoek van scholieren en bezoekers aan niet-culturele activiteiten in deze instellingen (zoals congressen).

Tabel B1 Meegenomen instellingen: gemeentelijke subsidies en bezoeken (2017)		
	Gemeentelijke subsidies	Bezoeken
Flint	1.589.977	79.279
FLUOR	663.305*	33.803
De Lieve Vrouw	679.570	99.850
Nieuwe Erven	10.377	1.505
Holland Opera	102.806	18.675**
Amersfoort in C	2.453.720	121.309
<i>Mondriaanhuis</i>		45.292
<i>Flehite</i>		32.017
<i>Kunsthal Kade</i>		36.500
<i>Fasade</i>		7.500
Totaal	5.499.755	354.421
*Hiervan was € 181.000 een incidentele subsidie en € 482.305 structurele subsidie		
**volwassen en jeugdvoorstellingen, exclusief educatieve activiteiten		